

België / Belgique
P.B.
Antwerpen X
8/5572

afgiftekantoor Antwerpen X

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academici

driemaandelijks

nr 119 april, mei, juni 2003

*"Echte problemen
hebben geen oplossing,
enkel een verleden"*

Nicolas Gomez Davila, Colombiaans denker, 1913-1994

Inhoud

Alles wel beschouwd (Frank Judo)	49
Het rad van de tijd (Jari Demeulemeester)	51
Brussel-Vlaanderen: het Kapitale Netwerk (Johan F. Van den Driessche)	60
De taalregeling hoger onderwijs in het goedgekeurde structuurdecreet (Ghislain Duchâteau)	66
De Westerse nexus op de proef gesteld (Michaël Vandamme)	73
Martin Walser: Veel besproken, weinig gelezen (Hans Verboven)	81
De herontdekking van de ziel (Luc Dejans)	99

secretariaat: Passendalestraat 1A
tel 03 366 18 50, fax 03 366 60 45
e-post vva@vvb.org, <http://vva.vvb.org>, giro 000-0429238-13

verantwoordelijke uitgever: M. Storme
Passendalestraat 1A
2600 Berchem

Alles wel beschouwd

Mr Drs Frank Judo

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst

De slagzin die ditmaal tot titel dient van deze bladzijde, werd al dermate veel misbruikt, dat een bijkomende vorm van alternatief gebruik wel geen kwaad zal kunnen. "Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst", heeft al zovele jonge bewegingen een hart onder de riem gestoken, dat het onrechtvaardig zou zijn de jonge bewegingen van onze tijd die steun te ontzeggen. En tot spijt van wie het benijdt, behoort de Vlaamse zelfstandigheidsbeweging blijkbaar tot die jonge bewegingen. Zelfs wanneer opiniepeilingen een omgekeerde indruk zouden kunnen wekken, zelfs wanneer op de hoogmissen van de Vlaamse Beweging met een loep gezocht zou worden naar een aanwezige zonder grijze haren, is dit blijkbaar zo.

Waarom ontleen ik deze conclusie? Aan een onwetenschappelijke reeks van pre- en post-electorale wandelgangindrukken, die alle in dezelfde richting wezen. Als de huidige evolutie zich voortzet, wordt het hele federale parlement een "senaat" in de etymologische betekenis van het woord – een vergadering van grijsaards. Want onafhankelijk van de politiek-ideologische achtergronden, worden jonge politici van alle partijen blijkbaar verenigd door één grote wens: te mogen zetelen in het Vlaams Parlement. Wie federaal verkozen wordt, zoekt een alibi om te verhuizen, wie deelneemt aan federale verkiezingen, vreest vaak weinig minder dan in het Paleis der Natie te moeten gaan zetelen. Het federale parlement is onpopulair, het deelstaatsparlement gewild.

Een gesprekspartner, gepokt en gemazeld in de Vlaamse strijd, omschreef dit ietwat malicieus als "onze jongeren hebben de staatshervorming goed geassimileerd". Het gaat natuurlijk om meer: politiek geëngageerde en ambitieuze jongeren staan emotioneel dicht bij Vlanderen dan bij België, ook wanneer zij zich niet aangetrokken voelen tot de concrete programmapunten die de Vlaamse Beweging hen voorschotelt. Het zou fout zijn met deze evolutie geen rekening te houden.

Het zou echter minstens evenzeer fout zijn geen rekening te houden met de mogelijke ongewenste nevenverschijnselen van deze tendens. Wie

Het VVA ontstond begin vorige eeuw als groepering van regionale oud-studentenkringen en heeft tot doel:

- culturele en maatschappelijke vorming ;
- verspreiding van wetenschap en cultuur ;
- behartiging van de belangen van academici, in het bijzonder het universitair onderwijs en onderzoek en permanente vorming ;
- ijveren voor verdere Vlaamse ontvoogding en ontplooiing van de Nederlandse cultuur.

Er zijn VVA-afdelingen in Oostende, Brugge, Ieper, Kortrijk, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Taxandria, Klein-Brabant, Campinia, Brussel, Leuven-Hageland en Limburg.

Algemeen secretariaat

Rita WARDENIER

adres: Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

gsm: 0472 89 33 99

fax: 02 412 42 00

e-mail: rwardenier@hotmail.com

Administratief secretariaat

Mia CUYPERS

adres: Passendalestraat 1 A, 2600 Berchem

tel: 03 366 18 50

fax: 03 366 60 45

e-mail: vva@vva.org

meer autonomie wenst voor Vlaanderen, heeft niets te winnen bij een federaal parlement (dat tot nader order bevoegd blijft over de vraagstukken van bevoegdheidsverdeling) waarin Vlaanderen hetzij zwak vertegenwoordigd is, hetzij overheersend vertegenwoordigd is door politici die bewust gekozen hebben voor een terugschroeven van de staatshervorming.

Daarenboven belicht "wie de jeugd heeft, heeft de toekomst", maar een deel van de werkelijkheid. "*Si on ne vit pas comme on pense, on finit par penser comme on vit*" is de andere kant van dezelfde medaille. Een beweging als de Vlaamse zal er dus zorg voor moeten dragen antwoorden te blijven bieden op de vragen van alle generaties. In een vergrijzende samenleving is niets zo gevaarlijk als uit de hand gelopen "jeunisme", een cultus van de jeugd die ons in het Interbellum al een paar nare kantjes heeft getoond. Wie nu te pas en te onpas zwaait met kreten om vernieuwing en verjonging, doet er goed aan daar rekening mee te houden.

Het rad van de tijd

Jari Demeulemeester

*Tussenkomst op de algemene ledendag van VVA
Brussel, 29 maart 2003*

Het rad van de tijd draait onverbiddelijk voort en wentelt nooit terug. Het collectieve geheugen deemstert weg en sleept met zich mee de souvenirs aan het engagement van zovele duizenden vrijwilligers in een eeuw Vlaamse strijd in mijn geboortestad, sinds mensenheugenis door Vlaanderen zijn hoofdstad genoemd. Zo komt het dat ik als een van de laatste, oudst actieve beroepsactivisten (er zijn vandaag immers veel meer Brusselsprekers dan Vlaams-Brusselse pleitbezorgers) geregeld getuigenis moet komen afleggen van een uiterst moeizaam traject : namelijk dat van een hoopvol, dikwijls frustrerend overlevingsproces in een alsmaar meer om zich heen grijpende francofonie tot een insneeuwing vandaag in een plethore van organisaties, structuren, overheidstussenkomsten, overbestaffing, financiële faciliteiten, bestuurlijke complexiteit/onmacht, duale samenleving en mondiale verstedelijking. Maar toen, 43 jaar geleden...

"Studenten aan dit college, *étudiants de ce collège!* De jongste weken horen wij teveel rumoer op de speelplaats. Het gaat allemaal over die taalkwestie, die ons land verscheurt. Dat gaat ons niet aan. De eerste die in dit respectueuze midden nog één allusie maakt op deze twisten, zal de school op staande voet moeten verlaten. We zullen nu samen een volledige rozenkrans bidden." Zo sprak de prefect van ons Brussels college in 1960, ten tijde van de betogingen in Wemmel en andere faciliteitengemeenten. En zo eindigde mijn eerste daad van flaminganterie, ingefluisterd door die boerenjongens uit Merchtem en Opwijk.

Wist ik veel, als jonge tiener, van de communautaire problemen, ik die thuis altijd "*Pourquoi pas?*" las, die mijn moeder meebracht van bij haar francofone bourgeois (*bruxelloise* van Vlaamse origine) werkgeefster. En in ons arbeidersstraatje durfden de mensen amper in 't Vlaams ademen in volle repressienaweeën. Met zijn reprimande had de prefect echter de kiemen gezaaid voor veertig jaar Vlaamse bekommernis in mijn doen en laten. Drie maanden later stapte ik ostentatief de kerk uit in Blankenberge tijdens een franstalige preek. Ocharme ik...

"I had a dream, when I was fourteen" : toen droomde ik ooit op een mooie dag de Grote Markt van Brussel op te draven op een prachtig wit ros, omgeven door honderd piekeniers en met de vaandels van 650 jaar Vlaamse beweging. Het onrecht zou worden hersteld, elk morzel grond opnieuw veroverd, hertog Jan de Vijfde zou ik zijn, het fiere en felle hertogdom Brabant herinstalleren en zo leiden tot de renaissance van de 17 provincies. Eigenlijk diende de klok teruggedraaid en alle sporen van 1830 uitgewist.

De Vlaamse beweging heeft het dikwijls moeten hebben van zulke absolute idealen. En ook wat Brussel betreft slingerden de verwachtingen van de allerhoogste betrachtting "het totale herstel van des ouderen prael" tot de minimaalste vragen in de vijftiger jaren: "toch ook voor ons een beetje respect aub". Dit verzoek evolueerde nadien van "graag een beetje mee besturen" en "wegens federale pariteit ook totale en consequente pariteit in Brussel" over "Brussel ook onze hoofdstad" tot "Brussel, waar het goed om wonen is", "Brussel, een stad om te delen met vele anderen" "Brussel, multiculturele playground".

In al deze gevallen heb je een electorale onderbouw nodig, tenzij men de letter van de wet wil toepassen en continu autoritair ingrijpen. Dat wil zeggen véél meer Nederlandstalige bewoners aantrekken. Daar waar men in de jaren zestig vooral voet aan de grond wilde (de Vlaamse politiek had een baksteen in de buik- tamelijk visionair toch dat aankopenbeleid!), was vanaf de jaren zeventig de hele culturele operatie er op gericht Brussel als aantrekkelijk om er te wonen voor te stellen. Het is vreemd dat het demografisch verval van toen parallel liep met steeds meer culturele investeringen én beleving. De emigratie van eigen sterke jongerengroepen, de generatie van zeventig, is de ware kaalslag gebleken in ons bevolkingsquantum.

Evenwel heeft de doorgedreven cultuurpolitiek vanaf de jaren tachtig de dramatische cijfers enigszins kunnen opkrikken : de punkgeneratie, het Dansaertfenomeen, de herinname van de prijsmatige Noordrand, van Anderlecht tot Schaarbeek, door jonge gezinnen in opgeknapt huis-met-tuin (een noodzaak om hier te blijven!).

Voorbeelden uit het buitenland leren ons al lang dat omgaan met een waaier aan kunstenaars (de snedigste), zoveel mogelijk alerte toeschouwers, met productiestructuren en met de hele klimaatopbouw er rond, essentiële factoren zijn in de emancipatiebeweging van vele volkeren. Soms lopen de culturele actoren helemaal voorop, zoals in de Amerikaanse burgerrechtenbeweging en in Bretagne en Ierland (hoewel

daar nog gemengd met militaire drift); soms werkt cultuur zeer kostbaar in een uitgekiend samenspel met politiek, economie en samenleving, getuigen Catalonië en Quebec.

In Brussel is cultuur sowieso een vitaal instrument geweest, eerst in een heroveringsperspectief, dan in een revitalisatie van het publieke vertrouwen, later in het securiseren van de ingehaalde en gewonnen bevolking. Thans staat die sector voor een grote uitdaging, namelijk meedraaien in het meerwaardig hoofdstedelijk aanbod. En alweer zal het initiatief hiertoe volledig van de Vlaamse regering moeten komen. Mag ik er nog eens op wijzen dat totnogtoe alle grote successen op het terrein te wijten zijn aan rechtstreekse interventies van de Vlaamse Gemeenschap.

Waarom wordt die hoofdstedelijke functie nu ineens zo urgent? Omdat, tot mijn grote spijt, allicht heel snel een einde zal komen aan de verdere Vlaamse herbewoning van de stad; gewoon wegens gebrek aan aanbod. De paar duizend bestaande woningen zouden tussen dit en vier jaar kunnen worden ingepalmd door de nieuwe golf van eurocraten, ditmaal van Oost-Europa. Binnen enkele jaren is het vastgoed op en dat voor jaren. Daar gaat mijn witte paard, maar zonder grote verbittering. Immers, wij zullen er dan toch in geslaagd zijn een niet aanzienlijke minderheid in deze stad te blijven, naast zovele andere groepen, die zich op de meest diverse niveaus van het Engels, het Frans of het Arabisch zullen bedienen. Wij zullen in de voorgaande jaren een paar tienduizenden jonge Vlamingen hebben kunnen registreren en *Quartier Latin*, de studentencampus in volle uitbreiding zal na elk academisch jaar een aantal Brussel-lovers afleveren.

Wij kunnen het medebestuur aan van een kleine internationale stad, met woonkwaliteiten, ten minste indien de driehonderdduizend die wij hier achterlaten (zijnde de Nederlandstaligen en een aantal welwillende Brusselaars) blijf blijven geven van veel intelligentie, werklust, diplomatie, bestuurskunde, zakelijkheid en universaliteit. Op het niveau van het Gewest zijn reeds enkele van die opdrachten ingevuld. Vlaanderen moet zorgen dat het deze lieden aan geen engagementscomfort ontbreekt.

Kortom, de oude historische drijfveer "deze stad is van ons en moet terug naar ons" mogen wij vergeten. Daar blijft echter dat fantastische *mission statement* "Brussel, hoofdstad van Vlaanderen". Meer dan ooit behoort dit tot de mogelijkheden. Je moet immers niet in een stad wonen om je er volwaardig burger te voelen en ten aanzien van die stede heel wat ambities te koesteren. Dat is een belangrijke nieuwigheid : Brussel als baken, exclusiviteitsdrager, internationaal referentiekader,

kwaliteitsnorm, kritische gids, inspirator van een natie van zes miljoen inwoners, een land dat nog altijd wacht op de grote uitdagingen.

Er moet geen zand meer zijn zeker? Maar toegegeven, dat is mijn bewogen droom nu dezer dagen...

De hoofdstedelijke gedachte: een nieuwe kijk op het Vlaamse omgaan met Brussel.

Vlaanderen heeft een halve eeuw lang consequent geïnvesteerd in de stad die ze al een paar eeuwen als het authentieke hart van Vlaanderen beschouwt. Vlaanderen houdt niet minder van Brussel dan een Provençaal van Parijs of een Tiroler van Wenen. Meer nog, er spelen bij de Vlamingen nog mythische en aspirationele gevoelens mee: Brussel is de verre machtige familie, waarmee spijtig genoeg de relaties in de loop der jaren een beetje verzuurd zijn.

De Vlaams-Brusselse gemeenschap onderschat echter al te vaak de moeite die het kost aan hoofdstadvoelende ministers om elk jaar een fors pakket nieuwe middelen te verwachten van de Vlaamse belastingbetaler.

Vlaanderen van zijn kant kan zich positief te weinig herkennen in zijn hoofdstad, en ziet zijn maatschappelijke waarden te weinig geapprecieerd door Brussel, dus in deze stede zelden geconcretiseerd.

Vlaanderen moet van zijn hoofdstad meer terug krijgen.

Zolang de perceptie over Brussel zich beperkt tot pendelplicht, paperassen en aanslagbrieven, zal de Vlaamse burger wezenlijk geen hoofdstad hebben.

Wat kan de meerwaarde van deze kleine internationale stad zijn voor zes miljoen Vlamingen, die veilig bij hen thuis al over zoveel comfort en welvaart beschikken?

Zoals elders hebben al onze landgenoten behoefte aan een groot en herkenbaar gegeven. De mens trekt zich graag op aan wat een gezonde ambitie uitstraalt. Het hoofdstedelijke imago geeft de burger bovendien meer vertrouwen in zijn bestuur. Het geeft hem de zekerheid dat zijn hebben en houwen, zijn eigen kleine biotoop in goede handen is.

“Beter Vlaams bestuur” kan ook niet zonder een hoofdstad, waar deze beleidslijnen worden vertaald. Kwaliteit van een modern bestuur moet in

de hoofdstad extra tastbaar zijn. Elk land, dat groot wil zijn en volwassen, heeft nood aan een zenuwcentrum, een draaischijf, een klankbord, een uitwisselingsplatform, een klaverblad van ideeën en talent. En elke burger in zo een land voelt zich beter af met dusdanig referentiekader.

The gate to the world: via Brussel komt het beste uit de hele wereld in Vlaanderen binnen, in deze stad tonen wij onze dynamiek, onze creativiteit, onze openheid en onze moderniteit, zelfs ons democratisch kunnen.

Brusselse stadsmateries

Tot nog toe heeft Vlaanderen zich vooral bekommerd om de leefbaarheid van Brussel te bevorderen voor dertig procent inwoners van deze stad, de oorspronkelijke bewoners, de Nederlandstaligen en hun perifere sferen. Logisch, want de Vlaamse regering staat in voor welvaart en welzijn van alle burgers in deze nog jonge regio, dus zeker voor de Brusselse Vlamingen. Zij dienden in de meest zuidelijke stad der Nederlanden, in uiterst moeizame omstandigheden, op een snijpunt van culturen en talen, de alsmaar meer bedreigde “Vlaamse aanwezigheid” hoog te houden. Dat hebben ze goed gedaan en Vlaanderen heeft zijn waardering hiervoor nooit onder stoelen of banken gestoken.

Uiteraard moeten de Vlaamse beleids mensen blijven waken over het niet-discriminatoire bestuur van Brussel (gemeenten, gewest, federaal en zo verder) ten aanzien van de hier wonende Vlamingen. Er is geen reden dat de kwaliteit van het leven voor Vlaamse burgers alhier minder zou zijn dan die in de vijf Vlaamse provincies. En deze bekommernis omvat alle gemeenschapsmateries, waarvoor Vlaamse ministers bevoegd zijn. Zelfs wat de gewestmateries betreft, zou je als jonge Vlaamse inwijkeling vanwege het Brusselse gewest toch dezelfde maatschappelijke trefzekerheid mogen verwachten en bestuurlijke doelmatigheid als die verleend in de streek waar je vandaan komt.

Het werk is echter nooit af. Vroeger moest de Vlaamse minderheid zich waardig kunnen positioneren tegenover een Franstalige meerderheid. Nu vandaag moeten die gedreven Vlaamse Brusselaars niet alleen leren leven met zoveel talen en culturen, ze moeten zich voluit engageren om samen met al die andere gemeenschappen van Brussel een goede en voor allen geloofwaardige leefruimte te maken. Sociale rechtvaardigheid en democratie zijn finaliteiten die voor alle burgers gelden en die door de hele bevolking samen en solidair dient aan gewerkt.

Dit uitdagende takenpakket moet langs Vlaamse kant worden verwezenlijkt door de opdrachtgever van de Vlaamse regering, namelijk de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Deze zal hierin tot en met worden ondersteund door haar opdrachtgever, de Vlaamse regering, maar tevens streng/rechtvaardig worden begeleid.

De Vlaams-hoofdstedelijke materies

Zolang het materies betref, betrekking hebbend op de kwaliteit van het leven van de Brusselaars, kon de titel "Vlaamse minister van Brusselse aangelegenheden" volstaan.

Voormalige staatssecretarissen terzake hebben zich dan ook beperkt tot de voorgedij over de Vlaamse Gemeenschapscommissie en tot imagocampagnes van Brussel naar Vlaanderen.

Evenwel is tot op heden te weinig aan bod gekomen de noodzaak aan het maximaal ontwikkelen van de hoofdstedelijke functies van Brussel. Weinig buitenlandse hoofdsteden verkeren in dergelijke complexe situatie: Berlijn bijvoorbeeld, tot voor de val van de muur. In een aantal landen verricht de hoofdstad louter administratieve functies, als daar zijn Ottawa, Bonn, Brasilia, Bern. Wanneer deze opdracht en die van "geestelijke" aangever gescheiden zijn, verzwakt het gezag van een hoofdstad.

Vanzelfsprekend wordt reeds gezorgd voor een goede uitbouw van het eigen administratief apparaat. Een hoofdstad van een land, een regio, moet veel meer zijn dan dat. Zij staat symbool voor een hele bedrijfscultuur, voor de batterij opvattingen waarmee een volk zich laat besturen, voor de dynamiek, de wereldwijsheid die een gemeenschap hanteert om de massa problemen van vandaag te beheersen, en dat in een breder, zeker Europees, perspectief.

Eenvoudig voorbeeld: de waardemeter van officieel buitenlands bezoek loopt al van in Zaventem, naar het hotel, in een bepaalde lokale omgeving, gepaard gaande met zulk of zulk onthaal, met een werkomgeving, ingekaderd in deze of gene stedelijke context.

Vlaanderen moet zichtbaarheid kweken in zijn hoofdstad. Vlaanderen moet er ambitie aan de dag leggen, gericht op internationale meetbaarheid. Dat kan door de kwaliteit van zijn architectuur en de kunstwaarde van zijn gebouwen. Dat moet ook door de originaliteit en de impact van zijn instellingen en zijn toonhuizen: plastische kunsten, collecties, bibliotheken, theater, muziek, dans. Dit betekent ook een doorgedreven optimaal toeristisch aanbod.

Dit wil echter niet zeggen dat Brussel zich moet toeleggen op experimenteel aanbod. Vlaanderen zelf heeft in haar contreien meer nood aan avant-garde. Brussel speelt een andere voortrekkersrol : het beste eigentijds aanbod, geconcipieerd voor zoveel mogelijk mensen. Om zoveel negatieve verhalen te weerleggen, is de Vlaamse hoofdstad wel genoodzaakt met veel trots te laten zien dat zij hier over een zéér groot publiek beschikt.

Vandaar de noodzaak aan constante aandacht voor

- a) de driehonderdduizend Vlaamse pendelaars. Overdag is Brussel een Vlaamse wereldstad. Laat de Vlaamse burger in zijn gedwongen werkstad geconfronteerd worden met het schoonste van wat de beschaafde wereld vandaag maakt, wat hij anders alleen via de media beleeft. Laat ons waken over de kwaliteit van het onthaal, zowel in administraties als in het commerciële verkeer. Nog meer tweetaligheid, véél meer veiligheidsperceptie, véél meer transportcomfort: problemen die troeven moeten worden en die de modale Vlaming vertrouwen moeten geven in zijn zo lang beproefde hoofdstad, waar elkeen tenslotte veel voor betaalt.
- b) De vele Brussel-lovers die de stad in hun vrije tijd veelzijdig en regelmatig consumeren.

Vergeet het niet : hoe meer mensen aan hun Vlaamse omgeving geestdriftig rapporteren over Brussel, hoe meer er kunnen komen wonen, hoe meer bestuurlijke macht kan worden verworven. "Hét wapen tegen de files : kom hier wonen, in een exotisch kader, je wordt als mens een stuk rijker en je amuseert je zot..." In tegenstelling tot recente negatieve berichtgeving over ontvolking van de steden, is dit fenomeen zeker niet aan de orde in Brussel. Er moet voluit geijverd worden voor de herbevolking van Brussel. De kwaliteit van de nieuwe stedelingen de toekomst van deze stad bepalen.

Voortouw

Vlaanderen heeft inspiratie nodig. Het plooit te snel op zichzelf terug, het gaat niet graag genoeg uitdagingen aan met het onbekende, met de wereld van morgen. De komende generaties hebben behoefte aan grote voorbeelden. Een hoofdstad moet die *incentives* leveren, Brussel de stimuli bedenken voor een vernieuwende aanpak van onze samenleving van morgen. Er is immers courage nodig, om telkens opnieuw feitelijkheden en verworvenheden in vraag te stellen. De Vlaamse regering

moet de hoofdstad voldoende instrumenten bieden om de mentor, de katalysator te worden van het Vlaamse intellectuele en industriële leven.

De Vlaamse regering moet van het "zorgenkind" af : we bedoelen hiermee dat constant slechts nieuws over het verre Brussel negatief inwerkt op de beeldvorming bij zoveel duizenden medeburgers. Daarom alleen reeds was de term "Brusselse" aangelegenheden te negatief geladen.

Vlaanderens kansen in zijn hoofdstad liggen in deze legislatuur nog steeds beter dan ooit tevoren. De komst van de nieuwe minister voor Brusselse aangelegenheden biedt een unieke combinatie met het Brusselse veld en een ideaal perspectief.

Vermits de Vlaamse regering voor de belangen opkomt van haar zes miljoen inwoners, moet ze dus ook instaan voor de beste uitbouw van de hoofdstad van die zes miljoen, vermits deze recht hebben op het best mogelijke centrum voor hun land.

Vermits de Vlaamse regering alle baat heeft bij de maximale organisatie van haar hoofdstad, zoals hoger geschetst, voldeed de term 'Brusselse aangelegenheden' niet langer. De vlag moest de lading dekken. Immers, de materie zelf is in volle groei.

Daarom heeft de Vlaamse regering de omschrijving van de bevoegdheden van haar minister, belast met de zorg en de opbouw van het hoofdstedelijk gebied, gewijzigd in "Vlaams minister voor hoofdstedelijke aangelegenheden".

Nieuwe vlaggen vragen nieuwe ladingen.

De omschakeling van "Vlaamse minister van Brusselse aangelegenheden" naar de titel "Vlaams minister voor hoofdstedelijke aangelegenheden" kan vérgaande consequenties hebben naar het toekomstige beleid toe. De intussen bekende filosofie die geleid heeft tot het creëren van een nieuwe titulatuur heeft nu namelijk implementatie nodig. De realisatie van nieuwe beleidslijnen zal echter alleen lukken via frisse organisaties op het terrein in een gedreven coördinatie.

Bovendien bestaan er thans voldoende nieuwe opvattingen over het herdynamiseren van de relatie tussen zes miljoen Vlamingen én hun hoofdstad. Het gaat om meer dan het oplijsten van veertig jaar onverdroten acties van de Vlaamse beweging omtrent de Brusselse problematiek.

Het gaat om een onverkend, uitdagend gedachtengoed dat

- a) een grondig vertrouwen betoont in het huidige mogelijkheden van het stedelijk aanbod -dat zich thans voortdurend regenereert- naar het moederland toe;
- b) een sterk geloof in de behoefte van de jonge generaties Vlamingen aan een echte hoofdstad, nu reeds duidelijk naar Brussel gericht. Het is een pleidooi voor optimisme en ondernemingszin.
- c) aan de hoofdstad van Vlaanderen een voortrekkersrol wil toebedelen. Dit kan alleen maar indien het aanbod grondig wordt geoptimaliseerd, wat meteen een forse upgradering van het imago moet meebrengen.

Besluit: Nood aan een conceptuele onderbouw

Vanuit de voorgaande pagina's kan de lezer onthouden dat de banden tussen Vlaams-Brussel en het moederland nauwer moeten worden aangehaald. Dat kan alleen maar via wederzijdse waardering, dus Brussel als centraal aanspreekpunt voor zes miljoen Vlamingen, beide partijen met zijn plichten en rechten. Vlaamse steden moeten een wervend klimaat kunnen creëren tav de hoofdstad, Brussel moet continu voorzien in een meerwaardig aanbod, dat qua actualiteit en mondialiteit het regioaanbod tastbaar overstijgt. Dit wordt een arbeidsintieue en hoogintellectuele bezigheid, voor jaren en voor een hele ploeg creatieve vrijgestelden. En het weze benadrukt, het gaat natuurlijk om een imago-emulatie met een internationale parameter (omdat Vlaanderen *an sich* nationale kwaliteit in huis heeft en je daarboven op moet kunnen concurreren). Maar veel meer dan de beeldontwikkeling van een prille hoofdstad, focust dit programma primordiaal op het concipiëren en breedshalig verschaffen van voorzieningen, diensten en faciliteiten die elk lid van een gemeenschap in zijn hoofdstad logischerwijs moet kunnen vinden en verwerken voor eigen bestwil.

Brussel-Vlaanderen: het Kapitale Netwerk

Johan F. Van den Driessche

Het zal u niet onbekend zijn dat de Vlaamse bedrijfsleiders actief in het *VEV-Comité Brussel* niet enkel met hun onderneming in Brussel bezig zijn, maar ook met de Vlaamse zaak. Zoals de stichter van het VEV - Lieven Gevaert - vinden wij immers dat de bedrijfswereld een bijdrage te leveren heeft voor de socio-culturele ontwikkeling van de volksgemeenschap waarin hij actief is. Tegenwoordig heet dat: duurzaam ondernemen.

We hebben vanuit die brede VEV-visie ook oog voor de politieke bestuursstructuren, omdat die mee bepalend zijn voor de sociaal-economische en culturele ontwikkeling. Je kan rustig stellen dat onze economische, respectievelijk socio-culturele en politieke bekommernissen volledig in elkaars verlengde liggen. Vandaar voelt het VEV zich nogal zeker van zijn stuk wanneer het uitspraken doet over onze staatsstructuren, zoals blijkt uit de recente pleidooien voor confederalisme van VEV-voorzitter Jef Roos.

Als *VEV-Comité Brussel* concentreren wij ons op de politieke structuren in Brussel. Twee jaar geleden schreven wij onze visie terzake neer in een manifest "*Brussel-Vlaanderen: het kapitale netwerk*" (www.vev.be; doorklikken naar VEV-Comité Brussel).

Waarom nemen we dit initiatief? Onze beweegreden is in belangrijke mate sociaal-economisch gemotiveerd, met name onze overtuiging dat het politieke statuut van Brussel als volwaardig gewest, de ontwikkeling van Brussel als economisch centrum afremt.

Tot op zekere hoogte was het aangewezen om Brussel meer autonomie te geven. Op die manier kregen de lokale grootstadsproblemen de aandacht die ze verdienen. Dat was niet het geval in de jaren dat de Brusselse regio bestuurd werd vanuit de federale regering.

Maar die autonomie op het niveau brengen van deze van Vlaanderen en Wallonië was een vergissing. Dit was voor velen vooraf nochtans voorspeld. Die te ver doorgedreven Brusselse autonomie botst immers met de steeds intensere sociaal-economische verstrengeling tussen Brussel en de rest van het land, inzonderheid het omliggende

Vlaanderen. We kregen het voorbije decennium eigenlijk twee totaal tegengestelde bewegingen te zien:

- enerzijds een politieke beweging van steeds grotere isolering en vervreemding van Brussel ten opzichte van Vlaanderen
- anderzijds een sociaal-economische beweging van steeds toenemende sociaal-economische vervechting tussen Brussel en Vlaanderen.

Brussel en Vlaanderen zijn sociaal-economisch zeer nauw met elkaar vervlochten. De Brusselse en Vlaamse welvaartscoek zijn verbonden met een dikke navelstreng. Brussel is een motor van de Vlaamse economie. Zowat 250.000 Vlamingen verdienen hun dagelijks brood in het hoofdstedelijk gewest, waarmee Brussel het belangrijkste centrum van werkgelegenheid is voor Vlaanderen, nog voor Antwerpen. Omgekeerd heeft Brussel deze centrumfunctie in belangrijke mate te danken aan zijn status van hoofdstad van België en van Vlaanderen.

Geografisch zit Brussel trouwens volkomen ingebed in de Vlaamse moederschoot. De verkeersstromen, de ruimtelijke ordening, de milieuproblemen... lopen dagelijks in elkaar over en laten zich weinig gelegen aan de politieke grenzen tussen beide gewesten. De vervechting van Brussel en Vlaanderen nam de voorbije jaren bovendien sterk toe, als gevolg van twee fenomenen:

- enerzijds vestigen steeds meer bedrijven zich in de rand rond Brussel
- anderzijds trekt Brussel steeds meer Vlaamse pendelaars aan.

Zo vormen Brussel en Vlaanderen vandaag een niet te scheiden duo in dossiers als:

- het Gewestelijk Expressnet (GEN)
- het Structuurplan Vlaanderen en het gewestelijk ontwikkelingsplan van Brussel
- Zaventem en zijn nachtvluchten
- afvalverbranding in Drogenbos of Neder-over-Heembeek
- openstaande betrekkingen in Vlaams-Brabant en hoge werkloosheid in Brusselse wijken
- exportpromotie van een sterke Vlaamse economie gekoppeld aan een sterk internationaal merk dat "Brussel" is ...

Helaas stellen we vast dat in vele dossiers Brussel en Vlaanderen in conflict liggen met elkaar, in plaats van samen te werken. Het dispuut rond de nachtvluchten van Zaventem is daar het jongste voorbeeld van.

Dat is nu net het drama van de nog steeds conflictueuze relatie tussen Brussel en Vlaanderen: beide partijen verliezen aan het einde van de rit. Het GEN komt niet van grond en de files zetten hun wurggreep verder. De werkloosheid in Brussel blijft ontoelaatbaar hoog, terwijl vacatures in de Rand niet ingevuld raken...

Sta me toe hier even een randbemerking te formuleren. Brussel kent een recordwerkloosheid van 20% of 80.000 werkzoekenden, vrijwel allen Nederlandsonkundigen. De idee van de Franse Gemeenschap om de verplichte lessen Nederlands in het Franstalig basisonderwijs af te schaffen, was dan ook dwaas.

Het is daarom de hoogste tijd voor een détente in de Brussels-Vlaamse betrekkingen. Brussel gaat straks vijftien jaar als "hoofdstedelijk gewest" door het leven van de Belgische staatsstructuur. Hoog tijd om tot een mature relatie met Vlaanderen te komen, zeg maar een LAT-relatie, *living apart* maar toch *together*. Die relatie kan niet anders dan de politieke afdruk zijn van de realiteit van de sociaal-economische belangengemeenschap die beiden bindt. "Wat de economie verbindt, kan de politiek niet scheiden", of om het met de woorden van Marx te stellen: de politieke bovenbouw volgt de economische infrastructuur.

Concreet betekent dit dat er tussen Brussel en Vlaanderen een georganiseerde - dus niet vrijblijvende - politiek-institutionele brug wordt geslagen, via een soort van hoofdstedelijke samenwerkingscommissie waarin beide gewesten samen alle dossiers behartigen die het lokale Brusselse belang overstijgen en ook van belang zijn voor Vlaanderen. We denken daarbij aan dossiers van mobiliteit, ruimtelijke ordening, arbeidsmarkt, economie, exportpromotie ...

Deze formule van een Hoofdstedelijke Commissie waarin Brussel samen met Vlaanderen over belangrijke sociaal-economische dossiers in Brussel beslist, is één van speerpunten in onze voorstellen.

Een tweede speerpunt betreft de aanpassing van het lokale Brusselse bestuur. Dat moet efficiënter worden georganiseerd, met een overdracht van gemeentelijke bevoegdheden naar het gewest. Ook hier is onze motivering in hoofdzaak economisch, met name een meer efficiënte aanwending van schaarse overheidsmiddelen.

We moeten immers vaststellen dat zelfs in vergelijking met andere steden, de Brusselse gemeenten meer uitgaven doen: een studie van twee jaar geleden wees op een meeruitgave van 250 euro per inwoner.

Een derde luik in onze voorstellen betreft de versterking van de Vlaamse vertegenwoordiging in het lokale Brusselse bestuur. Concreet stellen we

voor dat één derde van de zetels in het Brusselse parlement dient voorbehouden voor Vlamingen en dat de regel van de dubbele meerderheid wordt verruimd. Verder verwachten wij dat de samenwerking tussen Brussel en Vlaanderen voor belangrijke gewestdossiers - in de reeds genoemde Hoofdstedelijke Commissie - zal leiden tot een veel Vlaamsvriendelijker klimaat in Brussel.

Tenslotte nemen we ook stelling met betrekking tot de Brusselse vraag naar meer middelen. Wij willen aan deze vraag tegemoet komen, onder drie voorwaarden:

1. de middelen moeten de hoofdstedelijke en internationale functie van Brussel ten goede komen (voor puur lokale initiatieven denken we dat door meer bestuursefficiëntie nog middelen kunnen vrijkomen)
2. de omvang van deze bijkomende middelen moet gesteund zijn op een ernstige kosten/baten-analyse van de hoofdstedelijke functie
3. tegenover Vlaamse investeringen staat Vlaamse zeggingsmacht.

Politiek is echter geen kwestie van gelijk hebben, maar van gelijk krijgen. In hoeverre vinden onze voorstellen en ideeën ingang in de politieke wereld?

Laat me eerst beginnen met de eigen Vlaamse achterban. Jawel, ons manifest is ook voor hen bedoeld. Enige tijd geleden hebben wij daarom het motto gelanceerd zowel tot het politieke als het economische Vlaanderen "Investeer te Brussel, investeer in Brussel". In Vlaanderen zijn er immers nogal wat, ook in het bedrijfsleven, die Brussel eigenlijk hebben afgeschreven, die beweren dat Vlaanderen best af is zonder Brussel. Het zou een kapitale blunder zijn. Het belang van Brussel voor Vlaanderen kan niet overschat worden. Welnu, ik kan u verzekeren dat - mede dankzij de acties van het *VEV-Comité Brussel* - het VEV als spreekbuis van het Vlaamse bedrijfsleven meer dan ooit het belang van Brussel voor Vlaanderen erkent. Antwerpen laat Brussel niet los, maar wil, integendeel, de banden aanhalen.

Economisch Vlaanderen lijkt Brussel naar waarde te schatten. Maar geldt dit ook voor politiek Vlaanderen? In Vlaams-nationalistische kringen krijgen wij veel bijval. Velen willen trouwens verder gaan. En daarbuiten? Eerlijk gezegd, ik heb nog mijn twijfels. In haar manifest over de toekomst van Vlaanderen ontbreekt het aan een voldoende duidelijke visie over Brussel en hoe de band Brussel - Vlaanderen moet versterkt worden. Die visie vinden we wel in het document over Brussel van de *Boetfortgroep*, een groep CD&V-ers. We vinden er een groot deel van onze voorstellen in terug en dat verheugt ons uiteraard. Maar het is

ontgoochelend dat de visie van de *Boetfortgroep* wordt aangevallen door sommige Vlaams-Brusselse partijgenoten met kreten als "kolonisatie van Brussel".

Onze visie kan op meer begrip rekenen bij onze Vlaamse minister voor Hoofdstedelijke aangelegenheden en tevens Brussels minister Guy Vanhengel. En ook Brusselse Vlaming Vic Anclaux sprak zich uitdrukkelijk uit voor een grotere zeggenschap van de twee gemeenschappen over Brussel.

In schril contrast staat de oproep van een Brusselse groep *Manifesto* voor de vorming van een Brusselse gemeenschap. Uiteraard is er niets tegen de ontwikkeling van een Brussels gevoel, over alle gemeenschappen en culturen heen, om de Brusselse lokale problemen samen aan te pakken. Als die goedmenende Brusselaars echter onder dit mom Brussel zich nog verder willen isoleren van de buitenwereld, dan delven zij hun eigen graf.

Zeker zo interessant zijn natuurlijk de Franstalige reacties. In Brusselse bedrijfskringen vinden we veel bijval. Ook zij zien in onze voorstellen een nieuw perspectief op een betere sociaal-economische toekomst voor Brussel. Franstalige bedrijfskringen zijn echter voorzichtig om dit openlijk te zeggen. De schrik voor het Franstalig-Brussels establishment ziet diep. En hoe reageert dit establishment? Zeer gereserveerd. Niemand schiet onze voorstellen af. De meesten zwijgen. Ze lijken het debat te mijden en er op te rekenen dat het wel zal overwaaien. Sommigen reageren gematigd positief. Vaak geven ze echter hun eigen interpretatie, met name dat Brussel moet uitgebreid worden tot de brede Vlaamse rand. Anderen gaan zelfs zo ver om openlijk te stellen dat de gewestvorming met drie een institutioneel gegeven is en niet meer kan worden teruggedraaid.

We staan momenteel voor een nieuwe federale regeringsvorming. Een nieuwe staatshervorming dient zich aan. Ook de aanpassing van de Brusselse structuren moet daarbij één van de prioriteiten zijn. Maar, zo dit al door de Vlaamse onderhandelaars op tafel wordt gelegd, wat is de kans dat de Franstaligen meestappen? Het Franstalige afwijzingsfront voor alles wat staatshervorming aangaat, lijkt staalhard.

Welnu, er is een breekijzer, dat ons door de Franstalige Brusselaars zelf wordt aangereikt: de vraag naar meer middelen voor Brussel. Men wil die middelen verwerven, zonder een jota te wijzigen aan de Brusselse politieke structuren, dus zonder staatshervorming. Meer nog, men vraagt eigenlijk een blanco check, die voor om het even wat kan worden

gebruikt, zonder enige tegenprestatie of verantwoording. Van Vlaamse zijde moet deze vraag worden aangewend om zijn legitieme verzuchtingen op tafel te leggen, inzonderheid de vraag naar een geïnstitutionaliseerde Vlaamse inspraak in het Brusselse gewestbeleid en een aanpassing van de lokale beleidsstructuren in Brussel.

De eerste opdracht blijft echter om binnen Vlaanderen eensgezind naar de onderhandelingen te trekken, met een duidelijke visie over de institutionele toekomst van dit land. Er bestaat in Vlaanderen formeel al een partijpolitieke meerderheid voor een confederaal model, met Brussel als bindmiddel. Alleen moet die visie nog nader worden ingevuld, zeker wat het statuut van Brussel betreft.

Tegelijk moeten we de dialoog met Franstalig Brussel intensiveren, om hen te overtuigen dat we het goed met hen voorhebben, dat onze voorstellen de toekomstkansen van Brussel merkkelijk verbeteren en dat we dezelfde belangen hebben. Dat is niet makkelijk. Einstein zei ooit: "*Het is gemakkelijker een atoom te splitsen dan een vooroordeel weg te nemen*". Maar de moeite loont, in dit geval letterlijk, voor Vlaanderen én Brussel.

Ik hoop dat U, lezer, onze inzichten deelt en deze mee uitdraagt.

De taalregeling hoger onderwijs in het goedgekeurde structuurdecreet

Lic. Ghislain Duchâteau

Ontstaan

Met bijzondere belangstelling hebben we vanuit het VVA de hele ontwikkelingsgang van het ontstaan van het nu goedgekeurde structuur- of Bolognadecreet gevolgd. We waren alvast verontrust toen Vlaams volksvertegenwoordiger Sannen in een voorstel tot decreet de taalregeling voor het hoger onderwijs breed wilde verruimen naar anderstaligheid toe. Zelf heeft ondergetekende op 10 mei 2002 op grond van onderzoeksresultaten zijn krachtige standpuntbepaling tegenover die verruiming in een hoorzitting voor de onderwijscommissie van het Vlaamse Parlement vertolkt. Later hebben we de verschillende opeenvolgende ontwerpversies van het structuurdecreet vanwege het Onderwijsdepartement gelezen, gevolgd en er onze mening over kenbaar gemaakt naar de verantwoordelijke overheid en de politici toe. Uiteindelijk werd einde maart 2003 het definitieve ontwerp in de onderwijscommissie behandeld en door intern politieke beïnvloeding en ook door een externe ultieme inbreng nog aanzienlijk aangepast voor het op 18 maart 2003 definitief werd goedgekeurd en daarna op woensdag 2 april 2003 in de plenaire vergadering van het Vlaamse parlement werd aangenomen.

Het structuurdecreet

Het Bolognadecreet voorziet een bijzonder ingrijpende hertekening van het hoger onderwijslandschap in Vlaanderen. Naast de internationalisering door het invoeren van de titels van *bachelor* en *master* is er een groepering van universiteiten en hogescholen in associaties ontstaan en wordt in de toekomst aan kwaliteitscontrole gedaan van het hoger onderwijs door de implementatie van een accrediteringssysteem voor de verschillende opleidingen. Alles werd niet geregeld. Zo wachten we nog zeker tot in 2004 op het aanbouwdecreet op de lerarenopleidingen, dat als gevolg van de nieuwe opleidingsstructuren ook een hertekening en inhoudelijke vernieuwing zal meebrengen van de onderwijscurricula zelf voor de aankomende leraren. Ook de andere hogere opleidingen zowel in

de geesteswetenschappelijke als in de exacte richtingen worden inhoudelijk vernieuwd. In elk geval wordt door het structuurdecreet een nieuwe taalregeling voorzien waaraan universiteiten en hogescholen worden onderworpen.

De discussie over de taalregeling

Artikel 90 van het decreet stelt zonder meer dat de bestuurstaal van universiteiten en hogescholen het Nederlands is. Artikel 91 regelt de onderwijstaal. Het Nederlands is de onderwijstaal. Dat is evenwel niet zonder meer. In de hele ontstaansgeschiedenis van het decreet is die onderwijstaal voorwerp van discussies, van beïnvloeding geweest met voor- en tegenstanders van verruiming van het taalgebruik tot anderstalig taalgebruik voor bepaalde opleidingen.

Gooit artikel 91 van het Bolognadecreet nu de poorten van de universiteiten en hogescholen wijd open voor een veralgemenende verengelsing van de reguliere opleidingen? De aandrang daartoe vanwege de universiteiten, maar nog meer van de hogescholen was bijzonder groot. Zij stelden dat de internationalisering van het hoger onderwijs vereiste dat er een verruimingsmogelijkheid gecreëerd werd voor anderstalige – zeg maar Engelstalige – opleidingen. Dat zou gunstig zijn om vele buitenlandse studenten naar de eigen instellingen te laten komen en zou zeker de concurrentie met buitenlandse instellingen mogelijk maken. Daartegenover stelden de verenigingen – met daarbij het VVA – binnen het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen* (OVV) die zich om de handhaving van het Nederlands in het hoger onderwijs bekommerden, dat de drempel voor alle sociale klassen tot dat hoger onderwijs niet verhoogd mag worden, dat het Nederlands als wetenschapstaal niet in het gedrang mag komen en vooral dat een Engelstalig onderwijs van Nederlandstalige docenten aan Nederlandstalige studenten de kwaliteit van dat onderwijs aanzienlijk in het gedrang zou brengen. Is het niet normaal dat een Nederlandstalige docent op zijn best kan presteren in zijn eigen taal? Is het niet normaal dat een Nederlandstalige student het best kan studeren in de taal waarmee hij van zijn eerste stappen op school vergroeid is?

Aanzienlijke maar toch beperkte verruiming binnen de nieuwe taalregeling

Hoe heeft het Vlaamse parlement die problematiek nu in werkelijkheid geregeld binnen het geheel van het aangenomen structuurdecreet? Artikel 91 heeft inderdaad geleid tot een aanzienlijke verruiming van anderstalig onderwijs in de reguliere opleidingscurricula. Waar in de vorige regeling enkel in de licentiaats- en doctoraatsopleidingen 20% van de opleidingen in een andere taal mochten worden verstrekt, wordt nu voorzien dat de hogere onderwijsinstellingen in de mastersopleidingen anderstalige cursussen kunnen organiseren *"wanneer de meerwaarde voor de studenten en de functionaliteit voor de opleiding blijkt uit de expliciet gemotiveerde beslissing daartoe en op voorwaarde dat de hiervoor aangewezen docent de andere taal op adequate wijze beheerst"*. In principe kunnen de mastersopleidingen op initiatief van de hogere onderwijsbesturen dus volledig in een andere taal dan het Nederlands worden verstrekt. Maar de mogelijkheid daartoe om dat in werkelijkheid te doen wordt onder meer door het bovenstaande citaat uit artikel 91 al strikt beperkt. Voor de bachelorsopleidingen wordt enkel toegestaan dat het gebruik van een andere taal geoorloofd is voor ten hoogste 10 % van de omvang van het opleidingsprogramma, waarbij dan opleidingen die een vreemde taal tot onderwerp hebben en anderstalige opleidingen gevolgd aan een andere instelling voor hoger onderwijs niet worden meegerekend. In de na- of de bijscholing worden anderstalige opleidingen wel mogelijk zonder dat er beperkingen zijn voorzien. Studenten kunnen ook ten allen tijde examen afleggen in de eigen taal. Ze hebben ook een inspraak in de gedragscode die de instellingsbesturen in verband met de taalregeling moeten opstellen en die in het onderwijs- en examenreglement wordt opgenomen. Daarbij moeten de instellingsbesturen jaarlijks een verantwoording verstrekken in een verslag aan de Vlaamse regering en aan het Vlaamse parlement over hun taalbeleid met betrekking tot de inrichting van anderstalige opleidingen.

Uit dat alles kunnen we concluderen dat er een verruiming is ontstaan naar anderstaligheid, maar die dan ook weer gebonden wordt aan een strikte beperkende beregeling.

De decretale tekst van de taalregeling

Ter informatie geven we hier de volledige tekst weer van Afdeling 9 over de Taalregeling in het decreet :

AFDELING 9

Taalregeling

Artikel 90

De bestuurstaal in de hogescholen en universiteiten is het Nederlands.

Artikel 91

§ 1. De onderwijstaal in hogescholen en universiteiten is het Nederlands.

In de bachelors- en in de mastersopleidingen kan evenwel een andere taal worden gebruikt voor de volgende opleidingsonderdelen :

1° de opleidingsonderdelen die een vreemde taal tot onderwerp hebben en die in die taal worden gedoceerd ;

2° de opleidingsonderdelen die gedoceerd worden door anderstalige gasthoogleraren of gastprofessoren;

3° de anderstalige opleidingsonderdelen die, met instemming van het instellingsbestuur, worden gevolgd aan een andere instelling voor hoger onderwijs.

Het instellingsbestuur kan tevens beslissen dat in beperkte mate voor opleidingsonderdelen een andere taal dan het Nederlands wordt gebruikt wanneer de meerwaarde voor de studenten en de functionaliteit voor de opleiding blijkt uit de expliciet gemotiveerde beslissing daartoe en op voorwaarde dat de hiervoor aangewezen docent de andere taal op adequate wijze beheerst.

In geen geval kan éénzelfde opleidingsonderdeel, behalve in de gevallen hierboven vermeld in het tweede lid, 1° en 3° en in de gevallen waarin het opleidingsonderdeel door een anderstalige gastdocent wordt gedoceerd, volledig in een andere taal aangeboden worden.

Voor de bachelorsopleidingen is het gebruik van een andere taal dan het Nederlands beperkt tot ten hoogste 10% van de omvang van het opleidingsprogramma; voor het bepalen van die grens worden de opleidingsonderdelen bedoeld in het tweede lid, 1° en 3°, niet meegerekend.

In het hoger professioneel onderwijs geldt bovendien de beperking dat over de leerstof die in een andere taal wordt aangeboden, behalve in de gevallen vermeld in het tweede lid, 1° en 3°, nooit een examen

afgenomen kan worden, tenzij dezelfde leerstof ook in het Nederlands werd aangebracht of gedoceerd.

Met inachtneming van het voorgaande hebben de studenten het recht over een opleidingsonderdeel waarin een andere onderwijstaal dan het Nederlands werd gebruikt, examen in het Nederlands af te leggen, met uitzondering van de opleidingsonderdelen bedoeld in het tweede lid, 1° en 3°.

§ 2. In afwijking van het bepaalde in § 1, kan het instellingsbestuur bachelors- en mastersopleidingen volledig in een andere taal dan het Nederlands aanbieden indien het om opleidingsprogramma's gaat die specifiek ten behoeve van buitenlandse studenten zijn ontworpen op voorwaarde dat er in dezelfde instelling een equivalente opleiding in het Nederlands wordt aangeboden.

Desgevallend kan het aanbod van een anderstalige opleiding en van de equivalente opleiding in het Nederlands worden verwezenlijkt door samenwerking en taakverdeling tussen voor de betrokken opleiding bevoegde instellingen binnen eenzelfde provincie zonder dat afbreuk gedaan wordt aan het recht van de student om een volledige opleiding in het Nederlands te volgen overeenkomstig de voorschriften van § 1.

Voor de toepassing van deze paragraaf worden het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de provincie Vlaams-Brabant als één geheel beschouwd.

Voorafgaand aan het indienen van de omvormingsvoorstellen zoals bedoeld in de artikelen 123 en 125 moet er een akkoord tussen de instellingen zijn als de equivalente opleiding niet aan dezelfde instelling wordt aangeboden. Dit akkoord wordt bij het omvormingsdossier gevoegd.

§ 3. In afwijking van het bepaalde in §§ 1 en 2, kan het instellingsbestuur mastersopleidingen in een andere taal dan het Nederlands aanbieden indien het gaat om opleidingsprogramma's die specifiek in het kader van het International Course Programme van ontwikkelingssamenwerking ten behoeve van buitenlandse studenten zijn ontworpen.

§ 4. In afwijking van § 1, bepaalt het instellingsbestuur de onderwijstaal in de bachelorsopleidingen waarvoor de inschrijving alleen openstaat voor personen die reeds in het bezit zijn van een graad van bachelor, de mastersopleidingen waarvoor de inschrijving alleen openstaat voor personen die reeds in het bezit van een graad van master, en in de

onderwijs- en andere studieactiviteiten die als nascholing of bijscholing worden georganiseerd bedoeld in artikel 17.

§ 5. Het instellingsbestuur stelt terzake een gedragscode op na raadpleging van de studenten en legt deze vast in het onderwijs- en examenreglement.

§ 6. Het instellingsbestuur geeft rekenschap over zijn beleid inzake het gebruik van een andere onderwijstaal dan het Nederlands in een jaarlijks verslag met een overzicht van de doelstellingen en resultaten onderbouwd door kwantitatieve gegevens en over de wijze waarop het de betreffende decretale voorschriften heeft gehandhaafd. Dit verslag wordt aan de Vlaamse regering en aan het Vlaams Parlement bezorgd binnen de drie maanden na het einde van het academiejaar.

De Vlaamse regering bepaalt de nadere regelen betreffende de wijze van verantwoording."

Uitbreng en handhaving

De aandacht vanwege de betrokkenen, zowel vanwege de universiteiten en hogescholen als vanwege de Vlaamse verenigingen, voor de taalregeling hoger onderwijs binnen het structuurdecreet was tijdens de ontstaansgeschiedenis bijzonder groot. De druk van het hoger onderwijs naar het onderwijsministerie waar de ontwerpakte werd opgesteld, was in die ontstaansfase dan ook permanent voelbaar. Het ging immers om werving van buitenlandse studenten en academisch prestige. Daartegenover hebben de Vlaamse verenigingen constant en telkens grondig argumenterend de bezorgdheid om "het eigen Nederlands taalkarakter van het hoger onderwijs" naar de Vlaamse regering en naar de onderwijsminister zowel in geschrifte als in persoonlijke contacten uitgedragen.

Het zag er echter niet naar uit dat de ontwerpakte ten gunste van onze visie zou worden aangepast. In de laatste maanden voor de parlementaire behandeling heeft het *Overlegcentrum* dan ook een petitie georganiseerd en met ruim 17.000 handtekeningen ingebracht bij de Onderwijscommissie van het Vlaamse Parlement. Die gaf aanleiding tot reëel gehoor door de betrokken politici en VVA-voorzitter professor Matthias Storme kreeg de gelegenheid om legistische amendementen voor de tekst voor te stellen. Daarbij moest de Vlaamse regering een beroep doen op de grootste oppositiepartij om het structuurdecreet voor bepaalde aspecten met een tweederde meerderheid goed te keuren. Die partij, die een gelijklopende visie had op de taalregeling, heeft dan een

aantal van onze wensen in de discussie kunnen brengen en tot op zekere hoogte in de tekst kunnen laten opnemen. De dag voor de definitieve behandeling in de Onderwijscommissie is er een nogal substantiële informele beïnvloeding gekomen in de richting zoals wij dat wensten vanuit het *Vlaams Economisch Verbond*. Dat alles heeft ertoe geleid dat de rigoureuze verruimingsmogelijkheden van de Vlaamse regering tot anderstalig hoger onderwijs werden beperkt tot wat de lezer hogerop en in de tekst zelf heeft kunnen constateren.

Hoe die taalregeling ondanks het constante en onstuitbare streven van de hogere onderwijsinstellingen naar doorgedreven internationalisering gehandhaafd zal worden, blijft twijfelachtig en vereist vanwege de toezichhoudende overheid via het decretaal voorzien jaarlijks verslag een zorgvuldig opvolgings- en handhavingsbeleid. Ook het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen* en de andere verenigingen die zich bij de ontstaansgeschiedenis van de taalregelingstekst zo betrokken hebben gevoeld en getoond, zullen het zich zeker tot taak rekenen erop toe te zien, dat het opvolgings- en handhavingsbeleid van de Vlaamse regering en het Vlaamse parlement met de noodzakelijke zorg wordt toegepast.

De Westerse *nexus* op de proef gesteld

Mr Michaël Vandamme

Waar moet het met de trans-Atlantische verhoudingen heen? De vraag is pertinent, brandend actueel, maar blijft onbeantwoord. Wellicht moeten eerst een aantal meer existentiële vragen over de aard van de trans-Atlantische betrekkingen worden beantwoord alvorens men zich succesvol over de toekomstvraag kan buigen. En precies hier knelt het schoentje. Het in kaart brengen van deze aard blijft uit en is de grote lacune van de denkoefening. Met zijn recent essay *Paradise & Power*¹ – het werkje telt een honderdtal licht bedrukte pagina's – neemt de in Brussel wonende Amerikaan Robert Kagan de handschoen op. Een probleemschets en de analyse van Kagan kort toegelicht.

Nieuw internationaal gegeven

Door te stellen dat het vrij slecht gesteld is met de trans-Atlantische betrekkingen trapt men niet enkel een reuzengrote open deur in, men poneert er onmiddellijk het ongeëvenaarde eufemisme mee. De voorbeelden liggen te rapen, maar de dispuuten die de afgelopen maanden over Irak zijn gerezen verdienen een bijzondere plaats in het rijtje. Men zou de koortsofstoot van de laatste maanden kunnen nuanceren door te verwijzen naar momenten van spanning die ook tijdens de koude oorlogsperiode optraden, maar echt overtuigend is dit niet. Hoe eerbaar het ook mag zijn olie op de golven te willen gooien, er kan makkelijk worden aangevoeld dat de situatie vandaag onvergelijkbaar is.

Het bestaan van de Sovjetunie en de al dan niet opgeklopte bedreiging die ervan uit ging was het centrale gegeven van de Koude Oorlog. In deze bipolaire realiteit was het behouden van voldoende Westelijke cohesie van fundamenteel belang, ook al kon toen een meer "Amerikaanse" benadering van een eerder "Europese" onderscheiden worden. De Verenigde Staten hoopten te kunnen rekenen op een stevige Europese militaire poot die de oprukkende Sovjet-legers een halt zou toeroepen, terwijl vele Europeanen eerder op de bescherming door de Amerikaanse nucleaire paraplu rekenden. Wat er ook van zij, het zou

verkeerd zijn de verhoudingen van toen te gaan over-idealiseren. De beschermende houding van de Verenigde Staten tegenover Europa was vooral ingegeven door strategisch machtsdenken, slechts in beperkte mate door altruïsme.

De Sovjetunie is ondertussen naar de geschiedenisboeken verwezen en de bipolaire realiteit van weleer vervangen door een wat onduidelijke discussie over het mono- of multipolaire karakter van deze wereld. Het neerhalen van de Berlijnse muur en de tumultueuze gebeurtenissen die daarop volgden, hebben een nieuw internationaal gegeven aangekondigd. Een gegeven dat er beslist niet stabiel op geworden is. Men had zich enkele jaren geleden moeilijk kunnen inbeelden dat de Amerikaans-Europese verhoudingen vandaag in alle ernst als een *"clash of perspectives"* (de term is afkomstig van Ivo Daalder, ondermeer verbonden aan het *Brookings Institution*) zou kunnen omschreven worden. Irak mag dan al hebben aangetoond hoe divergerend de benaderingen kunnen zijn, de verhoudingen werden reeds slechter in de loop van de jaren negentig van de vorige eeuw. Vandaag is het onderscheid tussen het "oude" en "nieuwe Europa" een gangbaar onderscheid geworden in de Verenigde Staten. Er werd zelfs even geopperd dat de "deloyale bondgenoten" zouden kunnen worden "gestraft." Welkom in de 21ste eeuw, een eeuw die gekenmerkt wordt door een unieke Amerikaanse hypermacht (de term werd voor het eerst door de voormalige Franse minister van buitenlandse zaken Hubert Védrine gelanceerd) en een West-Europa met tanend strategisch belang.

Misvatting

Voorname in Europa bestaat de verleiding om de verantwoordelijkheid voor de verstoorde relatie met de Verenigde Staten uitsluitend in de schoenen van het beleid van president Bush en zijn neo-conservatieve (de zogenaamde *"neocons"*) entourage te schuiven. De door Washington gevolgde lijn zou volledig op de leest van enkele neo-conservatieve denktanks en opiniemakers geschoeid zijn. Dergelijke platitudes zijn eigen aan een klimaat waarin het *bon ton* is op Bush en de zijnen te schimpen. Een klimaat dat weinig ruimte voor nuancering laat, en dat is ontzettend jammer.

Er is natuurlijk de koldereske manier waarop Bush zijn plaats in het *"oval office"* verworven heeft, maar het republikeinse succes bij de daaropvolgende congresverkiezingen drukte iedere betwisting van democratische legitimiteit de kop in. En dan is er de regelmatig

ingeroepen kloof tussen democraten en verfoeilijke republikeinen. Ook hier dringt enige nuancering zich op. De beeldvorming vloekt met de realiteit. In tegenstelling tot wat vaak verkondigd wordt zijn de democraten veel minder "Europees" dan doorgaans aangenomen wordt. Men schijnt te vergeten dat het president Clinton was die zowel Irak, Afghanistan, Soedan als de Balkan liet bombarderen. Uit humanitaire hoek klaagt men de dood van enkele miljoenen Irakese kinderen ten gevolge van het ingestelde embargo aan. Men vergeet er echter vaak bij te vermelden dat dit drama zich afspeelde onder Clintons presidentschap. In oktober vorig jaar werd de Amerikaanse senaatsresolutie die president Bush de machtiging verleende om tegen Irak ten strijde te trekken door een meerderheid van democratische senatoren gesteund. Eerder – nog eens in het Clinton-tijdperk – vroeg een vrijwel unanieme senaat om van een stevige aanpak van Irak een prioriteit te maken. De vraag rijst of het Amerikaanse buitenlandse beleid vandaag zo anders zou zijn met een democraat in het witte huis? De bijdrage van Joe Lieberman – *running mate* van Al Gore en in die zin bijna vice-president van de Verenigde Staten – in een recent nummer van *Foreign Policy* laat alvast vermoeden van niet.² Het is geen overdrijving te stellen dat zelfs bij een verkiezing van Al Gore en zonder de aanslagen van 11 september, staten als Irak, Iran of Noord-Korea (kortom, de 'as van het kwade' zoals Bush ze omschrijft) vandaag evenzeer centraal in het Amerikaanse vizier zouden liggen.

Zoals het verkeerd zou zijn geloof te hechten aan de mythe van de kleine kaste conservatievelingen zonder het minste maatschappelijke draagvlak, zou het verkeerd zijn de invloed van een schare conservatieve denktanks, commentatoren en ideologen te miskennen. Die invloed is een realiteit en wanneer de oorsprong van de prioriteiten van het huidige beleid getraceerd wordt belanden we inderdaad in dit conservatieve wereldje. Er komt echter beduidend meer bij kijken. Eerder dan een gevolg te zijn van een doelbewuste ideologische keuze, wordt het Amerikaanse beleid vandaag ingegeven door een strategische realiteit. Het is, anders gesteld, eerder de unieke plaats die de Verenigde Staten op het wereldschaakbord inneemt die dit beleid bepaalt dan een ideologische vooringenomenheid van het conservatieve *establishment* van Washington.

Militaire kloof

De militaire achterstand – zowel kwalitatief als kwantitatief – van de Europese staten op de Verenigde Staten is geen nieuw gegeven. Enkele

weken voor het begin van de Golfoorlog verklaarde de Amerikaanse minister van defensie Donald Rumsfeld dat zijn land bij de vorige Golfoorlog één generatie voorsprong had op de rest, maar dit er vandaag al twee zijn geworden. De feiten spreken hem alvast niet tegen. De vaststelling dat het Amerikaanse defensiebudget vandaag groter is dan dat van de rest van de wereld samen spreekt boekdelen. Europa diende enorme inspanningen te leveren om haar gecumuleerde defensiebudget tijdens de jaren negentig van 150 naar 180 miljard dollar op te trekken en schijnt hiermee aan haar politiek plafond te zijn gekomen. Op dat ogenblik bedroeg het Amerikaanse budget 280 miljard dollar, maar dit werd ondertussen aanzienlijk opgetrokken en flirt vandaag met de kaap van de 400 miljard dollar. Liefhebbers van de materie moeten de juiste cijfergegevens er maar eens rustig op nalezen³, maar de trend is duidelijk. Dat we hier een bijzondere aandacht besteden aan de militaire kloof is geen toeval. Het thema sluit perfect aan bij wat Robert Kagan als het fundamentele onderscheid tussen Europa en de Verenigde Staten aanstipt : de wil om met macht om te gaan.

Dat dit militaire gegeven rechtstreekse gevolgen heeft op de trans-Atlantische betrekkingen is evident en de NAVO is de instelling bij uitstek waarin zich dit manifesteert. De NAVO wordt wel eens de "meest succesvolle militaire alliantie uit de geschiedenis genoemd", maar deze wat gevleugelde omschrijving kan niet verhullen dat de organisatie duidelijk haar beste tijd gekend heeft. Ooit omschreef Lord Ismay de NAVO als de organisatie "*to keep the Russians out, the Germans down and the Americans in*", een omschrijving die al voor een deel aanduidt waar het pijnpunt ligt. De strategische realiteit eigen aan de Koude Oorlog is niet meer en een aantal fundamentele vragen komen aan het oppervlak drijven. De NAVO als de hoeksteen van de Europese defensie mag dan nog steeds de officiële belijdenis zijn, de afgelopen jaren verloor ze veel van haar pluimen. De roep naar een eigen Europese defensiestructuur wordt met de dag groter, alleen weigert men de voorwaarden te vervullen die zo'n structuur werkbaar moeten maken. De meeste Europese landen hebben de laatste jaren behoorlijk de tanden gezet in hun defensiebestedingen, wat de gedachte van een eigen structuur er enkel maar virtueel op maakt. De straffe verklaringen die ter zake worden rondgestuurd, staan in schril contrast tot de mini-maatregelen die getroffen worden en weinig zoden aan de dijk brengen. Aan Amerikaanse zijde windt men er alvast geen doekjes om. Meer en meer wordt benadrukt dat de NAVO enkel zin heeft als instrument van hun buitenlands beleid. Voldoet de alliantie niet langer aan die functie,

dan is het opdoeken ervan een evidentie voor onze vrienden van over de grote plas.

Tot een fundamenteel toekomstdebat is het tussen de NAVO-lidstaten nooit gekomen, maar dat weerhield de organisatie er niet van een eigen dynamiek te ontwikkelen. In de breedte, maar ook in de diepte. In 1994 begon de NAVO een gradueel uitbreidingsproces en na in 1997 uitdrukkelijk te zijn uitgenodigd, werden in 1999 drie nieuwe lidstaten aanvaard (Polen, Hongarije, Tsjechië). Op de NAVO-top die eind 2002 in Praag plaatsvond werden nog eens zeven landen tot toetreding uitgenodigd (Estland, Letland, Litouwen, Bulgarije, Roemenië, Slovaakse en Slovenië). Tijdens de maanden die daarop volgden werden intensieve toetredingsgesprekken gevoerd en in maart van dit jaar ratificeerden alle 19 NAVO-leden de toetredingsprotocollen. Algemeen wordt verwacht dat de toetreding van deze zeven nieuwe lidstaten tegen mei 2004 een feit zal zijn.

Het is echter vooral de uitbreiding die de NAVO in de diepte onderging die hier onze bijzondere belangstelling verdient. Het ogenblik waarop in 1989 de veertigste verjaardag van de ondertekening van het NAVO-verdrag herdacht werd, viel samen met een keerpunt in de naoorlogse geschiedenis. Hierop inspelend nam de NAVO in 1991 haar strategisch concept aan; in 1999 werd dit aan de geëvolueerde realiteit aangepast. Er werd erkend dat het risico op een grootschalig conflict verdwenen was en de prioriteit van de veiligheid van de NAVO-lidstaten werd nog maar eens benadrukt. Maar deze veiligheid zou ook worden uitgebreid tot het hele Europese gebied. Met het (aangepaste) strategische concept staan we bijzonder ver van concepten als "*massive retaliation*" (1950) of "*flexible response*" (1967) die de ruggengraat van de NAVO-strategie uitmaakten.

Laat ons het verhaal niet langer maken dan noodzakelijk : sinds de val van de Berlijnse muur is de NAVO naar een nieuwe "*raison d'être*"⁴ gaan zoeken, en die werd gevonden in taken eigen aan een collectieve veiligheidsorganisatie. Het woord wordt bij de daad gevoegd en de NAVO is vandaag actiever dan ooit. Meer dan ooit ook is de NAVO een uitgesproken instrument van het Amerikaanse buitenlandse beleid. In die optiek dringen zich een aantal discussies op. Over de aard van de NAVO in dit nieuwe decennium bijvoorbeeld. Maar ook over de manier waarop de Europese staten – al dan niet in het kader van de EU – tegenover defensie staan (ook al moet erkend worden dat de discussies over Europese defensie schijnbaar tot enkel doel hebben te verhullen dat eigenlijk bitter weinig gedaan wordt in die richting).

Hypermogendheid

Toen hij de Verenigde Staten als "hypermogendheid" bestempelde, loste de voormalige Franse minister van buitenlandse zaken Védrine een schot in de roos. De Verenigde Staten zijn bijzonder machtig en nemen een unieke plaats in de wereldgeschiedenis in. Maar belangrijker dan deze uniciteit is de wetenschap dat machtige staten minder remmingen aan de dag leggen om deze macht als een instrument van buitenlands beleid te gaan gebruiken. Dat Europeanen dit in tegenstelling tot de Amerikanen wel doen, vloeit volgens Kagan rechtstreeks uit hun zwakte voort. Het antagonisme tussen sterk en zwak loopt trouwens als een rode draad door zijn gedachtengang.

Ergens zijn de Europeanen in de loop der jaren van de macht weggegroeid en bevinden zij zich in wat hij de "Kantiaanse paradox van de eeuwige vrede" noemt. Op een ogenblik dat de Amerikaanse macht alsmear globaler wordt, trekt het ooit zo imperiale Europa zich achter zijn grenzen terug. Maar zal het dit onbestraft kunnen blijven doen? De wereld is een gevaarlijke plek en beantwoordt in die zin meer aan het door Thomas Hobbes' geschetste beeld van de mens als wolf, dan aan Kants idee van eeuwige vrede. Men moet geen helderziende zijn om vast te stellen dat de Verenigde Staten beter gewapend zijn – letterlijk en figuurlijk – om in zo'n wereld hun mannetje te staan. Volgens Paul Kennedy, auteur van het standaardwerk *The rise and fall of the Great Powers* en uitvinder van de term "*imperial overstretch*", is de Verenigde Staten in staat om hun huidig militair bestedingspatroon nog lange tijd te dragen. Voor zover de politiek wil blijft bestaan natuurlijk.

Geheel in het verlengde van het gemaakte onderscheid tussen sterk en zwak, ligt de vaststelling dat ook de gewenste internationale orde door dit onderscheid bepaald wordt. Sterke staten vrezen meer internationale regels dan anarchie; bij zwakke staten ligt het net andersom. Dit verklaart alvast waarom de Verenigde Staten er de voorkeur aan geeft zich op het internationale schaaftbord meer en meer als een *cavalier seul* te gedragen, dan zich door internationale regels te laten inkapselen. Aan Europese zijde ligt de prioriteit net andersom. In een orde die door het internationale recht beheerst wordt is een dwerg immers even groot als een reus, en dit komt natuurlijk vooral de dwerg ten goede.

De vaststelling dat zwakke en sterke landen een verschillende kijk op het wereldgebeuren hebben, is onlosmakelijk verbonden met vraag van oorzaak en gevolg van de huidige malaise. Veel te vaak worden de concrete thema's waarrond deze zich kristalliseren als een afgesloten

verhaal beschouwd. Tot het onderzoeken van het bestaan van een onderliggende realiteit komt het niet. Robert Kagan ondernam een meer dan geslaagde poging deze realiteit aan het licht te brengen.

Conclusie

Men kan een bijdrage als deze besluiten met ronkende verklaringen. Persoonlijk gaat onze voorkeur naar enkele losstaande bemerkingen; het bombastische laten we graag over aan zij die hoog oplopen met een eigen Europese defensiestructuur.

Is West-Europa niet de trein van de geschiedenis aan het missen? Het strategisch belang van de Westelijke uithoek van het Euraziatische continent *as such* nam de afgelopen jaren aanzienlijk af. De Amerikaanse aandacht verschuift in de richting van de Stille Oceaan en de demografische ontwikkeling die het land ondergaat laat vermoeden dat ook Latijns-Amerika naar de toekomst toe op een bijzondere aandacht zal kunnen rekenen. Europa blijft natuurlijk zijn belang behouden, maar ook daar kan een verschuiving in Oostelijke richting worden vastgesteld. Men kan de Amerikanen moeilijk ongelijk geven. Er zijn argumenten om zich achter zijn grenzen terug te trekken en te genieten van de beschutting van andermans paraplu (de zogenaamde "*free ride*"), maar wie de paraplu drager tegen de schenen schopt dreigt er bekaaid vanaf te komen.

Zwakke ligt blijkbaar aan de basis van een gevoel van onbehagen. Hoe anders kan men de Europese houding in de Irak-crisis verklaren? Een vlucht in de moraliteit is psychologisch misschien begrijpelijk, maar daarmee verwerft men internationaal nog geen stem. Er bestaan enkele stevige argumenten tegen het Amerikaanse buitenlandse beleid, maar aan de voorwaarden om een – eventuele – tegenstem te laten horen is niet voldaan. Zolang met deze chronologie geen rekening wordt gehouden, wordt de vicieuze cirkel van het gefrustreerd ter plaatse trappelen niet doorbroken.

Otto von Bismarck zei ooit dat Europa het woord was dat hij doorgaans hoorde in de mond van zij die te laf zijn om het zelf te doen. De uitspraak is meer dan een eeuw oud, maar doet ergens denken aan het gewauwel over Europese defensie. Men praat over het opzetten van een Europese defensiestructuur, alleen bestaat bij de lidstaten niet de minste politieke wil om het noodzakelijk optrekken van de defensiebudgetten te bewerkstelligen. Is dit deel van het continent dan toch echt het oude Europa? Mijarden worden gepompt in het handhaven van een sociaal

systeem dat stilaan ondraaglijk zwaar wordt en een enorme inactiviteit onder de bevolking in stand houdt, maar aan de keuze te streven naar een gezond economisch bestel dat een militair apparaat die naam waardig kan dragen wordt verzaakt. 'Gouverner c'est prévoir', zeggen onze Zuiderburen. Het stemt tot nadenken.

1. KAGAN, R., *Paradise & Power. America and Europe in the New World Order.*, Londen, Atlantic Books, 2003, 104.
2. Joe Lieberman, "Responsability, opportunity and community", *Foreign Policy*, maart - april 2003, 59.
3. Interessant cijfermateriaal kan onder meer gevonden worden op de website van het *Stockholm International Peace Institute* (www.sipri.se) Ook in het *NAVO-Handboek* worden de gegevens netjes op een rijtje gezet (www.nato.int/docu/handbook).
4. WILLIE, J.H., 'NATO's Bleak Future', *Parameters*, winter 1998, (115) 113-123.

Martin Walser: Veel besproken, weinig gelezen

Dr Hans Verboven

Onbegrip en onwetenheid als hoofdtoon in de Duitse media

Met de dood van Ernst Jünger (1896-1998) verloor de Duitse literatuur niet alleen een grote "Klassiker" maar ook - gezien Jüngers uitgesproken conservatieve natuur en Duits-nationale verleden - een dankbaar onderwerp van twist voor academici, lezers en media. Martin Walser (1927) behoort nog net tot de generatie die actief de Tweede Wereldoorlog heeft meebeleefd. Met uitzondering van zijn zeer bescheiden oorlogservaringen zijn er verder maar weinig overeenkomsten met de Pour-le-Mérite-ridder Jünger te vinden. Walsers schrijversbestaan begint immers pas op het moment dat Jünger zich reeds verregaand uit het publieke leven heeft teruggetrokken. Toch bleef de "omstreden" Jünger nog vijftig jaar voor controversale zorgen. Dit is enigszins verwonderlijk wanneer men weet dat hij reeds in 1923 ernstige kanttekeningen plaatste bij zijn eigen oorlogsverheerlijkende werken en in de vroege jaren dertig¹ onder invloed van Hitlers machtsovername terugkwam op zijn anti-democratische ingesteldheid. Ten laatste in de winter van 1942-43, nadat hij in het kader van een reis met de Jodenmoord in het Oosten geconfronteerd werd, erkende Jünger het definitieve mislukken van de Duitse natie en zag toen al de noodzakelijkheid van de Europese eenwording als enige uitweg. Veel heeft hij hierover niet meer willen spreken; hij vond dat men dat maar in zijn werken moest lezen. Voor Martin Walser zou de confrontatie met de eigen Duitse identiteit echter nog de drijfveer van zijn schrijversbestaan worden.

Terwijl Jünger zich tot aan zijn dood de rol van conservatieve aristocraat liet welgevallen was Walser - ooit zelfs lid van de communistische partij - om zijn eerder socialistisch wereldbeeld bekend. Dat Walser na Jüngers dood op onfortuinlijke wijze in diens rol als identificatiebeeld *ex negativo* van de Duitse politiek correcte goegemeente verzeilde, behoort tot de ironie en tragiek van zijn persoon.²

Zowel chronologisch als thematisch kan men de recente problematiek rond Walser in twee grote fasen indelen. Haar oorsprong vond ze naar

aanleiding van Walsers dankrede³ bij het verkrijgen van de respectabele *Friedenspreis des deutschen Buchhandels* op 11 oktober 1998. De door de toenmalige voorzitter van de Joodse raad van Duitsland uitgelokte polemiek is als *Walser-Bubis-Debatte* in de geschiedenis gegaan.

In het eerste deel van deze analyse wordt de *Walser-Bubis-Debatte* vanuit een positivistisch literatuurwetenschappelijk perspectief ontleed. Een nauwkeurige tekstanalyse zal het overheersende motief van "Missverstehen" aan het licht brengen. Verder wordt ingegaan op de thematische anticipatie van de *Friedenspreisrede* in het essayistisch werk van Walser.

Het tweede deel van deze analyse is aan Walsers recente roman *Tod eines Kritikers*⁴ gewijd. Omwille van vermeende anti-semitische tendenzen flakkerde het mediagebeuren medio 2002 weer op en ontketende zich een nieuwe golf van verontwaardiging rond Walsers persoon. Ook hier moet de objectieve literatuurwetenschapper tot de conclusie komen dat het mediagebeuren snel een eigen leven leidt en ofwel helemaal niet op feiten ofwel op een verkeerdelijke duiding van tekstfragmenten berust.

*De Walser-Bubis-Debatte*⁵

Erfahrungen beim Verfassen einer Sonntagsrede is de volledige titel van Walsers beruchte "Friedenspreisrede". Walser bracht ze op 11 oktober 1998 in de Paulskirche in Frankfurt voor een publiek dat iedereen met naam en faam in het culturele Duitsland moest vertegenwoordigen. Walsers rede werd met een staande ovatie bedacht, maar twee dagen later kwam er een onverwachte en uiterst scherpe reactie van Ignatz Bubis, toenmalig voorzitter van de Joodse raad. Hij veroordeelde Walsers rede en sprak van "geistige Brandstiftung". Verder vergeleek hij Walser met notoire rechts-radicalen politici.⁶

Hadden de respectabele toehoorders in de *Paulskirche* misschien collectief geslapen tijdens de rede of hadden ze gewoon slecht geluisterd? Velen wilden nadien immers niet meer aan hun staande ovatie herinnerd worden.⁷ In een toespraak naar aanleiding van de Kristalnachtherdenking sloeg Bubis vanuit de synagoge hernieuwd en nog harder toe. Doch Walser stond niet alleen: zo verdedigde bijvoorbeeld György Konrád⁸ Walser in een essay in *Die Zeit*. Konrád was ontstemd over de benaming "geistige Brandstiftung" en merkte op dat dit geen argumentatie meer was, maar een serieuze belediging. Bubis zou Walser bewust hebben willen schaden! Ook het feit dat Bubis tegen Walser fulmineerde vanuit de synagoge op een dag met hoge symbolische

waarde was voor Konrád een ongeoorloofde verschuiving van de discussie van de intellectuele naar de religieuze sfeer. Belangrijker nog was de inhoudelijke verdediging van Walsers rede door deze vooraanstaande essayist. Het feit dat Bubis later de belediging in een door de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) georganiseerd verzoeningsgesprek oprecht en formeel heeft teruggenomen, kon de verdere ontwikkeling van deze term niet meer tegenhouden. Al snel werd er gesproken van de "Brandstifter" Walser zonder meer. Brandstichter is een wel zeer geladen term in een land dat op dat moment getuige was van een reeks brandstichtingen in asielcentra. De criminalisering van Walser was begonnen!⁹

De verschillende partijen namen gedreven hun stellingen in en wat volgde was een ware stellingenoorlog van meningen, waarbij veeleer posities dan feiten verdedigd werden. Frank Schirrmacher zou de meest representatieve bijdragen tot het debat later in een omvangrijk documentatiewerk bundelen. Maar kijken we nu eens naar de rede zelf, wat kan nu zo aanstootgevend geweest zijn?

Erfahrungen beim Verfassen einer Sonntagsrede

In het begin van de rede beschrijft Walser hoe de gelukwensen na de toekenning van de *Friedenspreis* bij hem binnensijpelden. Hij vraagt zich hardop af hoe het verwachtingspatroon van de toehoorder van de obligatorische dankrede er uit mag zien. Dat hij in Duitsland niets "Schönes" mag vertellen, is voor de hand liggend:

"Der Ausgesuchte kam sich eingeengt vor, festgelegt [...] Fünfundzwanzig Minuten Schönes -, selbst wenn du das der Sprache abtrotzen oder aus ihr herauszärteln könntest, fünfundzwanzig oder gar dreißig Minuten Schönes -, dann bist du erledigt. Ein Sonntagsrednerpult, Paulskirche, öffentlichste Öffentlichkeit, Medienpräsenz, und dann etwas Schönes! Nein, das war dem für den Preis Ausgesuchten schon ohne alle Hilfe von außen klar geworden, das durfte nicht sein." (Schirrmacher 1999, 7f.)

Hij gaat verder met een bericht over de idealistische oud-DDR-spion Rainer Rupp, die omwille van zijn spionage-activiteiten tot twaalf jaar gevangenis veroordeeld werd, en dit terwijl spionnen van het Westblok onvervolgd bleven. Het volgende citaat bevat tevens Walsers definitie van het geweten. Het geweten is een persoonlijk iets en men moet zich ervoor hoeden om in de openbaarheid moraliserend op te treden. Dus volgt er geen toespraak over het onrecht van de Duitse justitie:

"Also doch die Sonntagsrede der scharfen Darstellung bundesrepublikanischer Justiz widmen? Aber dann ist die Rede zu Ende, ich gehe essen, schreibe morgen weiter am nächsten Roman und der Spion sühnt und sühnt und sühnt bis ins nächste Jahrtausend. Wenn das nicht peinlich ist, was, bitte, ist dann peinlich? Aber ist die vorhersehbare Wirkungslosigkeit ein Grund, etwas, was du tun solltest, nicht zu tun? Oder mußt du eine kritische Rede nicht schon deshalb meiden, weil du auf diesen von dir als sinnlos und ungerecht empfundenen Strafvollzugsfall nur zu sprechen kommst, weil du die kritische Sonntagsrede halten sollst? In deinem sonstigen Schreiben würdest du dich nicht mehr mit einem solchen Fall beschäftigen, so peinlich es dir ist, wenn du daran denkst, daß dieser idealistische Mensch sitzt und sitzt und sitzt. Es gibt die Formel, daß eine bestimmte Art Geistestätigkeit die damit Beschäftigten zu Hütern oder Treuhändern des Gewissens mache; diese Formel finde ich leer, pompös, komisch. Gewissen ist nicht delegierbar. Ich werde andauernd Zeuge des moralisch-politischen Auftritts dieses oder jenes schätzenswerten Intellektuellen und habe selber schon, von unangenehmen Aktualitäten provoziert, derartige Auftritte nicht vermeiden können." (Schirmmacher 1999, 9)

Vervolgens snijdt Walser het eigenlijke thema aan: de "Dauerpräsentation" en "Instrumentalisierung" van de Holocaust in de media. Walser oppert de stoutmoedige these dat de hiervoor verantwoordelijke intellectuelen misschien hopen zo een deel van hun "Kollektivschuld" (als Duitser) te kunnen delgen. Voor Walser is een individuele afname van de "Kollektivschuld" echter onmogelijk. Belangrijk is ook het motief van het wegstappen (*Wegschauen*). Door het overaanbod van Holocaust-gruwelbeelden in de media gaat de doorsnee-kijker volgens Walser meer en meer geneigd zijn weg te kijken of te "zappen", daar hij niet bereid is zo dikwijls met deze gruwel geconfronteerd te worden. Een gedrag dat misschien menig lezer bekend is.

"Jeder kennt unsere geschichtliche Last, die unvergängliche Schande, kein Tag, an dem sie uns nicht vorgehalten wird. Könnte es sein, daß die Intellektuellen, die sie uns vorhalten, dadurch, daß sie uns die Schande vorhalten, eine Sekunde lang der Illusion verfallen, sie hätten sich, weil sie wieder im grausamen Erinnerungsdienst gearbeitet haben, ein wenig entschuldigt, seien für einen Augenblick sogar näher bei den Opfern als bei den Tätern? Eine momentane Milderung der unerbittlichen Entgegengesetztheit von Tätern und Opfern. Ich habe es nie für möglich gehalten, die Seite der Beschuldigten zu verlassen. Manchmal, wenn ich nirgends mehr hinschauen kann, ohne von einer

Beschuldigung attackiert zu werden, muß ich mir zu meiner Entlastung einreden, in den Medien sei auch eine Routine des Beschuldigten entstanden. Von den schlimmsten Filmsequenzen aus Konzentrationslagern habe ich bestimmt schon zwanzigmal weggeschaut. Kein ernstzunehmender Mensch leugnet Auschwitz; kein noch zurechnungsfähiger Mensch deutelt an der Grauenhaftigkeit von Auschwitz herum; wenn mir aber jeden Tag in den Medien diese Vergangenheit vorgehalten wird, merke ich, daß sich in mir etwas gegen diese Dauerpräsentation unserer Schande wehrt. Anstatt dankbar zu sein für die unaufhörliche Präsentation unserer Schande, fange ich an wegzuschauen. Wenn ich merke, daß sich in mir etwas dagegen wehrt, versuche ich, die Vorhaltung unserer Schande auf Motive hin abzuhören und bin fast froh, wenn ich glaube, entdecken zu können, daß öfter nicht mehr das Gedenken, das Nichtvergessendürfen das Motiv ist, sondern die Instrumentalisierung unserer Schande zu gegenwärtigen Zwecken. Immer guten Zwecken, ehrenwerten. Aber doch Instrumentalisierung." (Schirmmacher 1999, 11f.)

Het volgende citaat neemt Duitslands zelfbenoemde literatuurpauze Marcel Reich-Ranicki en diens talkshow *Das Literarische Quartett* op de korrel. In het verleden werd Walsers autobiografische jeugdroman *Der springende Brunnen* door het panel van deze talkshow bekritiseerd omdat de Holocaust er geen rol in speelde. Walser herinnert de critici aan een van de basiswetten van het schrijven: het vertelperspectief. Omdat Walser tijdens de Tweede Wereldoorlog niet op de hoogte was van de Holocaust moet dit volgens hem ook voor zijn literaire *alter ego* gelden. Volgens Walser mag de herinnering of haar literaire weergave zich niet door nadien vergaarde kennis laten wijzigen. Anders krijgt men wat hij "*Korrekturerzählen*" noemt.¹⁰

"Ein smarterer Intellektueller hißt im Fernsehen in seinem Gesicht einen Ernst, der in diesem Gesicht wirkt wie eine Fremdsprache, wenn er der Welt als schweres Versagen des Autors mitteilt, daß in des Autors Buch Auschwitz nicht vorkomme. Nie etwas gehört vom Urgesetz des Erzählens: der Perspektivität. Aber selbst wenn, Zeitgeist geht vor Ästhetik. Bevor man das alles als Rüge des eigenen Gewissens mangels einsteckt, möchte man zurückfragen, warum, zum Beispiel, in Goethes »Wilhelm Meister«, der ja erst 1795 zu erscheinen beginnt, die Guillotine nicht vorkommt." (Schirmmacher 1999, 12)

Maar we hadden het over de instrumentalisering van Auschwitz. Waartoe deze nog leiden kan, toont het volgende citaat dat de provocatieve vergelijking van Auschwitz met een "Moralkeule" (letterlijk vertaald:

moraalknots) bevat. Walser meent echter dat de herinnering aan Auschwitz enkel dan oprecht kan zijn, wanneer ze uit de behoefte van het ongedwongen geweten ontspringt en dus niet geleid is door de wens dit gewetensprobleem en de eigen reflectie hieromtrent onmiddellijk te socialiseren. Socialisatie leidt immers tot instrumentalisatie.¹¹ Hier duikt de gewetensproblematiek weer op. Zoals eerder gezegd is het geweten voor Walser een private aangelegenheid. Hoe men dan met het eigen geweten in de maatschappij moet omspringen laat Walser open.

"Wir dürften, sage ich vor Kühnheit zitternd, die BRD so wenig anerkennen wie die DDR. Wir müssen die Wunde namens Deutschland offenhalten." Das fällt mir ein, weil ich jetzt wieder vor Kühnheit zittere, wenn ich sage: Auschwitz eignet sich nicht dafür, Drohroutine zu werden, jederzeit einsetzbares Einschüchterungsmittel oder Moralkeule oder auch nur Pflichtübung. Was durch Ritualisierung zustande kommt, ist von der Qualität des Lippengebets. Aber in welchen Verdacht gerät man, wenn man sagt, die Deutschen seien jetzt ein ganz normales Volk, eine ganz gewöhnliche Gesellschaft? [...] Mit seinem Gewissen ist jeder allein. Öffentliche Gewissensakte sind deshalb in der Gefahr symbolisch zu werden. Und nichts ist dem Gewissen fremder als Symbolik, wie gut sie auch gemeint sei. Diese »durchgängige Zurückgezogenheit in sich selbst« ist nicht repräsentierbar. Sie muß »innerliche Einsamkeit« bleiben. Es kann keiner vom anderen verlangen, was er gern hätte, der aber nicht geben will. Oder kann. Und das ist nicht nur deutsche idealistische Philosophie. [...] Das Gewissen, sich selbst überlassen, produziert noch Schein genug. Öffentlich gefordert, regiert nur der Schein. Birgt und verbirgt nicht jeder ein innerstes, auf Selbstachtungsproduktion angelegtes Spiegelkabinett? Ist nicht jeder eine Anstalt zur Lizenzierung der unvereinbarsten Widersprüche? Ist nicht jeder ein Fließband der unendlichen Lüge-Wahrheit-Dialektik? Nicht jeder ein von Eitelkeiten dirigierter Gewissenskämpfer? Oder verallgemeinere ich mich jetzt schon zu sehr, um eigener Schwäche Gesellschaft zu verschaffen? Die Frage kann ich doch nicht weglassen: Wäre die Öffentlichkeit ärmer oder gewissensverrohter, wenn Dichter und Denker nicht als Gewissenswarte der Nation aufträten?" (Schirmmacher 1999, 13f.)

De oorlogsmetaforiek in het volgende citaat toont de diep wortelende afkeer van de maatschappelijk opinievorming aan en - ironisch genoeg - anticipeert ze reeds de immense reactie op de toespraak. Dat Walsers werken inderdaad niet of zeer onnauwkeurig gelezen worden, zou snel bevestigd worden. Het volgende citaat bekritiseert ook de beklemming

van het politiek correcte denken; een constante in Walsers werk sinds de jaren negentig.

"Das möchte man den Meinungssoldaten entgegenhalten, wenn sie, mit vorgehaltener Moralpistole,¹² den Schriftsteller in den Meinungsdienst nötigen. Sie haben es immerhin soweit gebracht, daß Schriftsteller nicht mehr gelesen werden müssen, sondern nur noch interviewt. Daß die so zustande kommenden Platzanweisungen in den Büchern dieser Schriftsteller entweder nicht verifizierbar oder kraß widerlegt werden, ist dem Meinungs- und Wissenswart eher egal, weil das Sprachwerk für ihn nicht verwertbar ist." (Schirmmacher 1999, 15)

"Zwei Reden?"

In een artikel in *Die Zeit* op 19 november 1998 stelde Monika Maron dat de hele polemiek blijkbaar op twee verschillend toespraken beruiste.

In een eerste toespraak waarschuwt een integere Walser voor een instrumentaliseren en ritualiseren van wat hij de *"nationale Schande"* noemt. Zo een instrumentaliseren is gevaarlijk omdat het een oprecht herinneren in de weg staat en de inflationaire confrontatie met de *"nationale Schande"* kan zelfs tot verdringing leiden.¹³

De tweede rede is het produkt van de *"Wirkungsgeschichte"* van de eerste en voert al gauw een onafhankelijk bestaan in kranten, tijdschriften en het maatschappelijk debat. Een goed voorbeeld hiervan is de al eerder vermelde Marcel Reich-Ranicki. Op 2 december 1998 mengt hij zich nog grootmoedig in het debat en tracht de verschillende partijen met elkaar te verzoenen. Hij verdedigt Walser heftig tegen elke verdachtmaking van anti-semitisme of politiek extremisme. Maar enkele maanden later vindt men in Ranicki's autobiografie een volledig andere kijk op de zaak. Volgens Reich-Ranicki heeft Walser *"die gefährlichsten deutschen Ressentiments"* geformuleerd en leverde hij nieuwe argumenten voor extreem-rechts. Reich-Ranicki spreekt over een zogenaamde *"Schlußstrich"* (streep) onder het Duitse verleden. Waar hij enkele maanden eerder nog veel sympathie voor Walser voelde, is hij nu *"tief getroffen und verletzt"*.¹⁴ Hoe zulke ommekeer in enkele maanden tijd veroorzaakt kon worden, blijft onduidelijk. In elk geval zou het tussen de twee nooit meer goed komen. In deze context is het dan ook niet verwonderlijk dat Walser zich later in zijn satirische detectiveroman *Tod eines Kritikers* op Reich-Ranicki zou wreken.

Walser zelf heeft zich steeds geërgerd aan het feit dat zijn toespraak inhoudelijk op vier steekwoorden werd gereduceerd.¹⁵ Zo spreekt men van een zogenaamde "*Schlussstrich*" onder het Duitse verleden, een woord dat niet eens voorkomt. In deze context werd ook het "*Wegschauen*" (wegkijken) vermeld. Dit begrip komt wel in de rede voor maar het is slechts van toepassing op het overaanbod van gruwelbeelden op TV. Het is dus een aanmaning om zuinig om te springen met beelden en kan niet als pleidooi voor een taboe op Auschwitz worden verstaan. In plaats van een licentie tot Auschwitz-verdringing te verlenen wijst Walser juist op het gevaar om door de "*Dauerpräsentation*" zulke verdringing te provoceren.¹⁶

De thematische anticipatie van de "Friedenspreisrede" in Walsers werk van 1965 tot 1998

Wie Walsers essayistisch werk kent zal in de "*Friedenspreisrede*" wellicht niets aanstootgevends gevonden hebben. Alle argumenten waren immers reeds in vroegere essays of toespraken aangesneden. De dichtheid van de vele gedachten in een korte toespraak, en het ontbreken van een bredere achtergrond zorgden echter samen met de typische vormelijke gevatheid van het genre voor misverstanden.¹⁷ Het is de taak van de literatuurwetenschapper om deze op te sporen en door de vergelijking met vroegere geschriften onduidelijkheden weg te werken.

Walsers denken over het thema "*Kollektivschuld*" begint in 1965, bij aanvang van het Auschwitzproces in Frankfurt, waar medeplechtigen en personeel van Auschwitz terechtstonden. Door de mythologisering en bestialisering van de daders in de mediaverslaggeving ontstond er volgens Walser het risico dat de burger van het gebeuren zou vervreemden. De daders waren immers niet zo als "wij"; het waren sadistische duivels. Hetzelfde effect resulteerde uit het optreden van justitie. Door het opsluiten van de daders krijgt de burger het gevoel dat alles nu is opgelost en de gruwel achter slot en grendel kan blijven. Uit het oog en uit de gedachte! Het nadenken over collectieve oorzaken, laat staan een collectieve schuld aan Auschwitz, werd zorgvuldig vermeden. Walser daarentegen schrijft dat de daders mensen zijn zoals wijzelf: "*mit uns allen verwechselbar ähnlich*".¹⁸

Walsers concept van de Duitse "*Kollektivschuld*" wordt nog duidelijker geformuleerd in het essay *Auschwitz und kein Ende* uit 1979.¹⁹ Als Duitser is men erfgenaam van een rijke geschiedenis die helaas ook haar donkere kanten heeft. Men kan echter niet selectief erven, ook de

schulden horen bij de erfenis. Volgens deze omstreden theorie is dus elke Duitser, zelf al is hij na de oorlog geboren, medeverantwoordelijk voor Auschwitz. Een van de controverses uit de "*Friedenspreisrede*" draaide rond de misbegrepen zin: "*Ich habe es nie für möglich gehalten, die Seite der Beschuldigten zu verlassen*".²⁰ Bubis, de instigator van de hele polemiek, interpreteerde deze zin als verdediging van Walser tegen het begrip "*Kollektivschuld*". Maar Bubis - die overigens zelf niet in de "*Kollektivschuld*" gelooft - vergist zich: voor Walser is medeschuld aan Auschwitz een vanzelfsprekendheid.²¹ Toch zorgde dit misverstand in combinatie met de verkeerdelijke veralgemening van het "*Wegschauen*" voor heel wat ophef. Hadden de critici Walsers essay uit 1979 gelezen, dan had deze foute interpretatie kunnen vermeden worden. Het "*Wegschauen*" werd hier immers reeds beschreven en maar ook met de vanuit het eigen geweten komende morele dwang tot "*Hinschauen*" (toekijken) verbonden.²² Deze belangrijke nuance was in de "*Friedenspreisrede*" slechts impliciet aanwezig.

Walsers waarschuwing tegen de verstarring van het Auschwitz-herdenken veroorzaakte door haar provocatieve verwoording als "*Meinungsdienst*", "*Drohroutine*", "*Pflichtübung*" en "*Moralkeule*" veel protest. Walsers woordkeuze is echter niet nieuw. In het in 1979 gepubliceerde essay *Händedruck mit Gespenstern*²³ gaat hij dieper in op zijn ervaringen als opiniemaker. Na vele jaren stelt hij een toenemende "*moralische Ermüdbarkeit*" (morele vermoeidheid) vast en hij vraagt zich af of hij na al die jaren dienst voor de maatschappelijke opinievorming zichzelf trouw gebleven is.²⁴ Overdaad schaadt! Concreet betekent dit voor Walser dat de vele jaren van intensieve "meningsdienst" tot verstarring geleid heeft. Dit zeer herkenbaar menselijk fenomeen klaagt hij in de "*Friedenspreisrede*" aan. Net deze verzadiging door overaanbod betreurt Walser in de "*Friedenspreisrede*" aan de hand van het visuele overaanbod van de Auschwitzgruwel in de media.

Verder loopt de publieke opinie het gevaar om te hervallen tot het "*Produkt des Lippengebets von bezahlten Gebetspezialisten*"²⁵ zu werden.²⁶ Wie het Vlaamse intellectuele klimaat kent, weet waarover Walser spreekt.

Walser gaat in *Händedruck mit Gespenstern* nog dieper op de problemen van het Duits-zijn in. Zijn eigen identiteit draagt hij met de stoïcijnse gelatenheid van het kruis. De oorzaak ligt 'voor de hand: Auschwitz. "*Wenn wir Auschwitz bewältigen könnten, könnten wir uns wieder nationalen Aufgaben zuwenden*"²⁷ meent Walser in hetzelfde essay. Ook deze passage werd verkeerdelijk geïnterpreteerd. Bubis

citeerde als volgt: "wir werden uns nicht den nationalen Fragen zuwenden können, wenn wir Auschwitz nicht verdrängen", waardoor het leek alsof Walser zijn Duits-nationale agenda ten koste van Auschwitz wou doorvoeren. De oorspronkelijke zin was echter in de irrealis gesteld. In Bubis parafraze is die betekenis verloren gegaan! Volgens Walsers zin in de irrealis is Auschwitz immers geen verwerkbaar gegeven en kan er van nationale bestrevingen in Duitsland dan ook nooit meer sprake zijn. Nog belangrijker is echter Bubis' vervanging van "bewältigen" (verwerken) door "verdrängen" (verdringen).

Walsers kritiek aan het adres van de opinievormingsmechanismen kent haar hoogtepunt sinds de nevel van de "political correctness" het intellectuele leven in Duitsland versluiert. In het dagboekfragment *Reise ins Innere, oder wie man erfährt was man erlebt*²⁸ beschrijft hij de beklemmende situatie waarin de schrijver in Duitsland zich bevindt als een voortdurende dwang tot toestemming en assimilatie.²⁹ De "journalistische Wächter der political correctness" controleren de auteur steeds op basis van het links-rechtsschema. Wie afwijkt van het "momentan Erwartet-Erwünschten"³⁰ en er een persoonlijke mening op nahoudt, zal door de journalisten worden opgejaagd als een stuk wild en als dissident van de heersende opinieconsensus worden aangeklaagd.³¹ Dat Walser ter beschrijving van deze assimilatie dwang weer het religieuze register gebruikt, versterkt de aanklacht nog. Walser geeft de journalist een fanatieke bekeringsdrang mee die elke vorm van anderszijn wil verdrukken en - om een goed overwogen woord te gebruiken - wil "gleichschalten". De publieke opinie bestaat uit georchestreerde, onbespreekbare dogmas. Men argumenteert niet meer, men verdedigt slechts standpunten.³²

In een toespraak voor de verzamelde geleerdheid van de Universiteit Heidelberg uit 1994³³ bekritiseerde Walser het beklemmende intellectuele klimaat in Duitsland mogelijk nog sterker. Vrijuit spreken is volgens Walser zichzelf zijn. In de huidige maatschappij is dit niet meer mogelijk omdat elke gelegenheid tot publiekelijk spreken telkens aanleiding zal geven tot zelfcensuur.³⁴ Walser snijdt hier het conflict geweten versus publieke opinie weer aan. Zoals reeds vermeld is Walsers katholieke achtergrond mede een verklaring voor zijn fijnzinnige notie van het geweten.³⁵ Voor Walser is het geweten een private aangelegenheid, niet voor de openbaarheid bestemd. Men toont aan de wereld immers toch maar het geen men verwacht wordt te tonen, het resultaat van socialisatie. De roeping tot schijver komt voort uit de onmogelijkheid het

onzegbare nog langer te verzwijgen. Het "Sagbare" is slechts het tipje van de "Unsäglichsberg".³⁶

Het individu wordt gedwongen zich aan het heersende discours aan te passen, indien het niet als dissident wil veroordeeld worden.³⁷ Aan de hand van enkele voorbeelden ontleedt Walser het moraliserende politiek-correcte discours en stelt vast dat dit niet in staat is nuances te onderscheiden. De dissident die zich eventueel wil rehabiliteren moet in het "Zeitgeisttheater" in het bijzijn van de "Moralstaatsanwalt"³⁸ publiekelijk te biecht gaan. Met het Walser eigen zijnde religieuze register wordt een afwijking van de heersende norm als blasfemie betiteld.³⁹ Het verleden (onder andere Auschwitz) wordt volgens Walser geïnstrumentaliseerd voor "Zulassungsrituale und political correctness-Prüfungen, für Improvisationen auf (...) der Moralorgel des Feuilletons."⁴⁰ Thematisch is er slechts weinig verschil met de "Friedenspreisrede" te ontdekken. Wellicht zal Walser niet vermoed hebben dat hij zelf zo snel slachtoffer van het "Freund-Feind-Denken" van de media zou worden.

In het verzoeningsgesprek van de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gaf Walser toe dat hij te weinig constructieve voorstellen had gedaan hoe men dan wel met Auschwitz moet omgaan in het publieke discours en hij betreurde eveneens te weinig de noodzaak van collectief herinneren te hebben benadrukt. Er is wel degelijk een onderscheid tussen geïnstrumentaliseerde routine enerzijds en noodzakelijk rituele momenten van terugblikken op het verleden anderzijds. In deze context beschreef Manfred Fuhrmann Walsers optreden als inbreuk op het Joodse bijbelse herinneren en de enge versmelting tussen religie en historische feiten.⁴¹

Ondanks de relatieve verzoening tussen de hoofdrolspelers Bubis en Walser zou de receptie van de rede haar dubbele natuur behouden. De misvattingen lieten zich echter niet meer terugdraaien.⁴²

Tod eines Kritikers of kritiek op de criticus

De vijandelijkheden van de "Walser-Bubis-Debatte" waren nog maar net achter de rug en aan de verstarde fronten was de stilte teruggekeerd, toen Walsers intimus en laudator bij de *Friedenspreis*-uitreiking Frank Schirrmacher - tevens literatuurchef bij de *FAZ* - een ongezien krachtige verassingsaanval lanceerde. Op 29 mei 2002 publiceerde hij een vernietigend artikel in de *FAZ* ter gelegenheid van de geplande voorpublicatie van Walsers nieuwe detectiveroman *Tod eines Kritikers*.

Het scenario: mediaster en literatuurcriticus Ehrl-König (Reich-Ranicki) boort het nieuwste boek van zijn boezemvriend Hans Lach tijdens zijn *talkshow* in de grond. Een dronken Lach scheldt Ehrl-König op het aansluitend feestje uit en bedreigt hem. Dezelfde nacht verdwijnt deze Ehrl-König, men vindt een bebloede trui op de parking naast zijn ondergesneeuwde auto en de schrijver Lach wordt opgepakt voor ondervraging en in verdenking gesteld wegens moord. Na enige tijd bekent een mentaal labiele Lach de moord. Slechts Lachs vriend Michael Landolf - die later een literair *alter ego* van Lach zal blijken - gelooft in de onschuld van Lach en start zelf een onderzoek. Door Landolfs onderzoek krijgt de lezer een diepe satirische kijk op het literaire wereldje in Duitsland. Reich-Ranicki krijgt de volle lading, zo worden zijn lichamelijke gebreken en geestelijke eigenaardigheden smeugig beschreven en ontpopt hij zich tot machtsegeile opportunist. Toch is er geen overheersende toon van haat in de roman, veelmeer is er een haat-liefde-verhouding tussen Landolf - als literair *alter ego* van Lach - en Ehrl-König merkbaar. Landolf raakt zelfs gefascineerd door Ehrl-König. De negatieve opmerkingen over Ehr-König komen dan ook niet van Landolf (Lach) maar van enkele randperonages (die dan nog dronken zijn). Op het einde van de roman blijkt dat Lach wel over een alibi beschikte - hij was bij zijn geliefde - maar zover komt het niet want de vermiste Ehrl-König duikt terug op. Deze laatste was ook bij zijn maîtresse en vond de onrust rond zijn mysterieuze verdwijnen zo interessant en aangenaam, dat hij besloot ondergedoken te blijven. Er is dus helemaal geen misdaad gebeurd. De eigenlijke thematiek van de roman is dan ook het machtsspel van de media en de willekeur die volgt uit een centralisatie van de opinievorming bij enkele personen. Slachtoffer hiervan is het individu (de schrijver).

Volgens Frank Schirrmacher, chef literatuur van de *FAZ* is de roman niets minder dan een moordfantasie en afrekening en gaat het niet om de moord op een criticus maar wel om een moord op een Jood.⁴³ De "*Herabsetzungslust*" (het plezier aan denigerende uitlatingen), de "*Verneinungskraft*" (negatie-vermogen) en het repertoire van anti-semitische clichés zouden onoverzienbaar zijn.

Dat er helemaal niemand vermoord wordt in de roman geraakt op het achterplan door bijvoorbeeld Hubert Spiegel die op 1 juni in een artikel in de *FAZ* gedachten moreel met daden gelijkstelt. Het speculeren over hoe de wereld er uit zou zien na de dood van de tegenstrever wordt in Duitslands meest respectabele krant blijkbaar met moord gelijkgesteld.⁴⁴

Hoewel de roman nog niet eens verkrijgbaar was in de boekhandel vormden zich onmiddellijk twee fronten. Het reizende mediacircus sprong als een bloeddorstig wild dier op het schandaal. De tijdsdruk en concurrentiestrijd hadden echter negatieve gevolgen voor de kwaliteit van de bijdragen.⁴⁵ Ook werd de *Walser-Bubis-Debatte* weer van onder het stof gehaald.⁴⁶ Vele stellingen werden echter na enkele dagen - en wellicht na betere bestudering van het manuscript - met stille trom verlaten, een opmerkelijk verschil met de *Walser-Bubis-Debatte*. Een uitzondering hierop was de *Süddeutsche Zeitung*. Haar redacteurs zagen vanaf het begin al in dat er geen enkele reden was om de roman als anti-semitisch haatdragend boek te veroordelen. Ze werden gesteund door zeer vele collega-schrijvers van Walser die het feitelijk thema van de roman wel begrepen hadden.⁴⁷ Het boek is overigens aan zijn collega-schrijvers opgedragen.

Kijken we even naar het hoofdargument van criticus Schirrmacher. Omdat de vermoorde Ehrl-König en diens wereldlijke evenbeeld Reich-Ranicki jood zijn, is de roman volgens Schirrmacher anti-semitisch. Dat de vermoorde jood later niet dood blijkt te zijn maar gewoon bij zijn maîtresse zat, is volgens Schirrmacher een verder teken van anti-semitisme, namelijk Walsers incorporatie van de theorie van de eeuwige jood. Naast het feit dat het begrip anti-semitisch hier helemaal verkeerd wordt gebruikt, wordt nu net deze verkeerdelijke gedachtengang door Walser reeds in de roman geanticipeerd. Slechts twee maal wordt als anekdote vermeldt dat Ehrl-König jood is en dit feit speelt hoegenaamd geen rol in de roman. Maar toch beschrijft Walser in zijn detective hoe na een tijdje de media het niet meer hebben over de "moord" op literatuurpaus Ehrl-König maar wel over de moord op Jood Ehrl-König. Van wraaklustige, in zijn eer gekrenkte moordenaar verwordt Lach tot een rascistische moordenaar. Een meesterlijke Walser anticipeert alle kritiek en laat een van zijn personages zeggen dat het anti-semitisme is om de moord op een Jood erger te vinden dan de moord op een niet-Jood. Schirrmacher is dus met open ogen in deze val gelopen. Dezelfde Schirrmacher ergert zich ook aan het feit dat Lach Ehrl-König naroopt met de woorden "*ab 0.00 Uhr wird zurückgeschlagen*" - voor Duitsers direct als Hitler-citaat herkenbaar. Maar enkele aanwezigen op het feestje kunnen zich aan deze uitspraak helemaal niet herinneren en het is verre van zeker dat Lach dit ook gezegd zou hebben. Een reporter van de *FAZ* neemt het gerucht toch maar voor waarheid en brengt het in de media. Dat een echte reporter van de *FAZ* dit nadien zo serieus zou opvatten behoort weer tot Walsers hogere ironie.⁴⁸

Reich-Ranicki reageerde scherp. Volgens hem is de roman slecht geschreven, maar belangrijker nog anti-semitisch van aard omdat de figuur van de criticus – die dus Jood is – als *"Monster an Korruptheit, Vulgarität, Eitelkeit, und Geilheit"*⁴⁹ afgeschilderd wordt. Had het een Italiaan, Pool of Engelsman geweest, was het niet erg geweest, maar de criticus was nu eenmaal een Jood. Het dient toch wel gezegd te worden dat de zoëven beschreven negatieve menselijke kenmerken niet als typisch Joods kunnen bestempeld worden, net zoals de *"Herabsetzungslust"* en *"Verneinungskraft"* trouwens. Walser reageerde dan ook correct, maar wel zeer provocerend door klacht in te dienen tegen Schirmacher omdat deze liet uitschijnen dat dit wel typische Joodse eigenschappen zouden zijn, en zo dus zelf anti-semitisch zou denken.⁵⁰

De fictie uit de roman werd geleidelijkaan overtroffen door de werkelijkheid en het boek wordt zo een visionaire spiegel van zijn mediawerking. Zo kreeg Walser onverwacht een extra bewijs voor zijn these dat er inderdaad iets mis is met de machtsverdeling in het cultuurleven en de satire wordt compleet

Conclusie

Martin Walser heeft de uitzonderlijke gave een fictionele wereld te bouwen die dan later tot leidraad voor de werkelijkheid verwordt. Walser is als het ware regisseur van het marionettenspel van de media, alles verloopt volgens zijn aanwijzingen. Toch verliest hij uiteindelijk de controle over het spel en wordt zelf het slachtoffer van zijn gave.

Walser behoort tot de idealisten die lijden onder zichzelf, niet omdat ze dit willen, maar omdat ze het moeten. De innerlijke drang om de verantwoordelijkheid tegenover de mensheid op te nemen geldt bij Walser als motivatie voor zijn schrijversbestaan. Zijn Cassandra-gave maakt hem echter tot tragische held. De literatuurwetenschap kan hem wel ter hulp komen, kan wel wijzen op verkeerde interpretaties en reeds geanticipeerde thema's, haar rol blijft echter beperkt. Ze heeft immers niet de brede werking die de media wel hebben. De druk van de media en haar macht iemand te maken of te kraken is wel degelijk een probleem voor een maatschappelijk bewust schrijver. Wil de schrijver zichzelf trouw blijven, dan wordt hij in de catacomben gedwongen, tenzij hij terugslaat. Walsers laatste boek was in deze zin zo'n symbolische tegenaanval. Maar een gewonnen slag is nog geen gewonnen oorlog...

1. Vergelijk bijvoorbeeld het schrappen van nationalistische motieven in zijn oorlogswerken uit angst dat deze door de nazi's misbruikt zouden worden en het weigeren om zijn naam en talent op een of andere wijze door het regime te laten gebruiken. Ipema, Jan: *In dienst van Leviathan, Ernst Jünger - Tijd en Werk 1895 - 1932*. Soesterberg, Aspekt, 1997.
2. De vergelijking tussen de twee literaten werd in de zogenoemde *Walser-Bubis-Debatte* door Bernd Lunkewitz ook expliciet geuit: *"Man kann wirklich sagen, er [Walser] setzt sich damit auf den verwaisten Stuhl Ernst Jüngers als Hüter des nationalen Erbes (unter Ausschluss der Schulden) und zieht den Schlußstrich in der unangenehmen Judensache"*. Schirmacher, Frank: *Die Walser-Bubis-Debatte*, Frankfurt a.M. 1999, 516.
3. Walser, Martin & Schirmacher Frank: *Erfahrungen beim Verfassen einer Sonntagsrede*, Frankfurt a.M. 1998.
4. Walser, Martin: *Tod eines Kritikers*. Frankfurt a.M. 2002.
5. Een zeer gedetailleerde weergave en analyse van de *Friedenspreisrede* en de publieke verontwaardiging tegen de achtergrond van Walsers vroeger werk in: Borchmeyer, Dieter: *Martin Walser und die Öffentlichkeit*. Frankfurt a.M. 2001.
6. Bericht van de *dpa/FAZ* van 13 oktober 1998. Vergelijk ook Schirmacher 1999, 34.
7. Borchmeyer 2001, 7.
8. Vergelijk Borchmeyer 2001, 8f.
9. Borchmeyer 2001, 11.
10. In zijn essay *Reden über unser Land* (Walser 1997, blz. 896-915) werd zo reeds geanticipeerd waarom het woord Auschwitz in zijn *"Erinnerungsroman"* ontbreken zou. Vergelijk Borchmeyer 1999, 18f.
11. Dat Walser hier een christelijk gefundeerde visie op het geweten heeft en de philisters bekritiseert kan volgend Bijbelcitaat verduidelijken: *"Wanneer gij vast, zet dan geen somber gezicht zoals de schijnheiligen; zij verstrakken hun gezicht om de mensen te tonen dat ze aan het vasten zijn. Voorwaar, ik zeg u: zij hebben hun loon al ontvangen. Maar als ge vast, zalf dan uw hoofd en was uw gezicht, om niet aan de mensen te laten zien dat gij vast, maar vast voor uw Vader die in het verborgene is en uw Vader die in het verborgene ziet zal het u vergelden"*. Matt. 6, 16-18.
12. Let op de overeenkomst met het latere begrip *"Moralkeule"*.
13. Maron, Monika: *Hat Walser zwei Reden gehalten?* In: Schirmacher 1999, 181f. Vergelijk ook Borchmeyer 40.
14. Reich-Ranicki, Marcel: *Mein Leben*. Stuttgart 1999, 549f. Vergelijk Borchmeyer 1999, 42f.
15. *"Schlußstrich (das nicht vorkommt), Wegschauen (das nur auf das Fernsehen bezogen war), Instrumen-talisieren (das nur eine erkennbare intellektuelle Praxis meinte) und Moralkeule. Auf diese Wörter hat man mich reduziert und für böse befunden"*. Borchmeyer 1999, 15f.
16. Vergelijk *"Kaum jemand hat sich bisher mit einem so wütenden Willen zum genauen Hinschauen und zur Selbstprüfung wie Walser der Frage genähert, wie die Erinnerung an den nationalsozialistischen Judenmord lebendig erhalten und aus ritueller Erstarrung gerissen werden können"*. Fuhr, Eckhard: citaat bij Borchmeyer 37.

17. Over de vormelijke (literaire) kwaliteit zijn de critici het ook al niet eens. De oordelen reiken van "vorzüglich" en "präzise strukturiert" (Walter Jens) tot "rhetorisch missglückt" (Reich-Ranicki). Borchmeyer 1999, 41f.
18. Vergelijk "Und die Folterer waren keine phantastischen Teufel, sondern Menschen wie Du und Ich." Walser 1997, 162 en "Da ist die Rede nur von Taten, die wir nicht getan hätten; entweder weil wir überhaupt zu denen gehören, die Taten nur ermöglichen, ohne sie zu tun; oder weil wir, als an der Ermöglichung dieser Taten gearbeitet wurde, noch zu jung waren, oder schlau genug, uns in nutzbringender Entfernung zu halten." Walser 1997, 167
19. Walser 1997, 631-636.
20. Schirmacher 1999, 11.
21. Vergelijk Borchmeyer 2001, 33.
22. Vergelijk "Ich möchte immer lieber wegschauen von diesen Bildern. Ich muss mich zwingen hinzuschauen. Und ich weiss, wie ich mich zwingen muss. Wenn ich mich eine Zeitlang nicht gezwungen habe hinzuschauen, merke ich, wie ich verwildere. Und wenn ich mich zwingen hinzuschauen, merke ich, dass ich es um meiner Zurechnungsfähigkeit willen tue." Walser 1997, 636.
23. Walser 1997, 617-630.
24. Walser 1997, 617.
25. Walser 1997, 619 Men merkt de overeenkomst met het begrip "Meinungsdienst" uit de "Friedenspreisrede".
26. "Nach Gott haben wir nichts Wichtigeres mehr gehabt als die Öffentlichkeit. Deshalb müsste uns daran gelegen sein, dass die öffentliche Meinung (...) voller Wirklichkeit ist und nicht immer mehr ein Produkt des Lippengebets von bezahlten Gebetsspezialisten. Inwieweit sind wir noch drin in unserer öffentlichen Meinung? Wenn einer von uns andauernd Kommentare zur Aussenpolitik schreibt oder Theaterkritiken oder Artikel über Atomkraftwerke (...), was hat er dann mit dem Geschriebenen noch zu tun? Was geht es ihn noch an? Wächst nicht das Verschwiegene mit jedem Veröffentlichten immer mehr an? (...) Demokratische Entwicklung gediehe, glaube ich, nur dann, wenn wirkliche Widersprüche wirklich öffentlich werden könnten. Aber zwischen zwei Leitartikeln, die einander entgegengesetzte Standpunkte vortragen, entsteht nie ein wirklicher Widerspruch, da ihre Leitartikel das wichtigste gemeinsam haben (...)." Walser 1997, 619f.
27. Walser 1997, 627.
28. Walser 1997, 1062-1075.
29. "Es geht seit einiger Zeit in Deutschland nicht mehr darum, was ein Autor schreibt und publiziert, sondern nur noch darum, wie er auf die tabuhalt normierten Denk- und Sprachschablonen reagiert, die man ihm so oft als möglich vorlegt. Es handelt sich um inhaltsleere Meinungsklišees, die einfach abgeliefert werden müssen." Walser 1997, 1071.
30. Walser 1997, 1071.
31. "(...) diffamierbaren Dissidenten und Verletzer der im Augenblick herrschenden Version des demokratischen Fundamentalkonsenses." Walser 1997, 1072.
32. "Und das wird mit einem konfessionellen Eifer betrieben, der einen an frühere katholische-evangelische Feindseligkeiten erinnert. Es geht um nichts Konkretes als

- damals, als man sich darum stritt, ob Maria ihren Sohn jungfräulich oder auf die gewöhnliche Weise empfangen habe. Es geht um nichts als praxisfreie Positionen. Es geht um nichts als Positionen." Walser 1997, 1071.
33. Neerslag van die toespraak onder de titel: *Über freie und unfreie Rede*. In: Walser 1997, [S] 1046-1061.
 34. "Heute, zum Beispiel, muss ich mich sorgfältig an das Aufgeschriebene halten, weil ich viel verschweigen muss. Ich muss sorgfältig auswählen: welche Sätze kann ich sagen, welche muss ich verschweigen." Walser 1997, [S] 1046.
 35. Vergelijk Walser 1997, 1047f. en Borchmeyer 2001, 55.
 36. Walser, 1997, 1049.
 37. "Jeder Teilnehmer am jeweiligen Diskurs lernt ganz von selbst, was gerade und wie es gesagt werden darf. Der Diskurs ist der andauernde TÜV, der das Zugelassene etikettiert und den Rest tabuisiert." Walser 1997, 1051.
 38. Walser 1997, 1054.
 39. "Über Auschwitz kann es doch gar nicht zwei Meinungen geben. Aber man kann eine Art, auf die Frage nach Auschwitz zu antworten, so ritualisieren, dass jede andere Art zu antworten zur Blasphemie erklärt werden kann. Das ist, was bei uns jetzt erreicht ist. Die Formalisierung, die Standardisierung der Sprache für das, was aus dem Gewissen stammt." Walser 1997, 1057ff.
 40. Walser 1997, 1060.
 41. Schirmacher 1999, 662ff.
 42. Om het met Walsers religieuze metaforen te zeggen kan men stellen dat Walser het versterkte geprevel van opiniepriesters (als exemplum van het versterkte pre-reformatorische katholicisme) door zijn reformatorische terugkeer naar de essentie van de individuele gewetensbeleving, als een moderne Luther krachtig aan de kaak stelt. (terugkeer naar de Bijbel in plaats van dogma's en officiële leer van de Kerk). Een nobele maar ondankbare taak.
 43. "(...) nicht um die Ermordung des Kritikers als Kritiker (...) es geht um den Mord an einem Juden." *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29 mei 2002, 33.
 44. "Lach ist unschuldig, aber er gesteht. Denn er kann, ganz walsertypisch, die gefühlte Mordlust nicht geringer schätzen als die Tat. In Walsers Sinne sind Gedanken Taten. Auch deshalb wiegt die Verwendung antisemitischer Klischees so schwer." Het vertelperspectief wordt hier volledig over het hoofd gezien. Als een van de hoofdpersonages speculeert over de dood van een ander hoofdpersonage geldt dit toch niet voor de schrijver. (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1 juni 2002, 47). Ook Reich-Ranicki reageert in dezelfde zin. Op de Duitse TV en nadien in de FAZ van 6 juni 2002 zegt hij als Holocaust-overlevende reeds genoeg met moordplannen geconfronteerd worden te zijn. Ook hij verliest blijkbaar uit het oog dat er helemaal geen moord voorkomt en er zelfs geen potentiële moordenaars zijn in de roman. Dit gegeven is een van de constanten in het debat. (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 juni 2002, 49)
 45. Zo begrepen de *Spiegel*-reporters Volker Haage en Mathias Schreiber niet waarom Walser nu net Reich-Ranicki aanviel, die hem toch tijdens de *Walser-Bubis-Debatte* had verdedigd. (*Der Spiegel*, 24/2002, 203) Reich-Ranickis autobiografie hebben de beide journalisten blijkbaar niet gelezen, anders hadden ze wel genoeg redenen tot

wraak gevonden.

46. En dan vooral met de bedoeling het boek reeds op voorhand verdacht te maken door de verwijzing naar de omstreden toespraak. Bijvoorbeeld Reich-Ranicki in de FAZ: "Der Verdacht, seine damalige Rede sei insgeheim antisemitisch gewesen, ist durch seinen neuen, schon von vielen gelesenen, aber eigentlich noch nicht veröffentlichten Roman leider bestätigt worden." (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 juni 2002, 49) Reich-Ranicki beweerde verder dat enkele ex-redacteurs, die nu bij de *Süddeutsche* actief zijn, op die manier wraak wilden nemen op hun voormalige chef Schirmmacher. (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 juni 2002, 49)
47. Bijvoorbeeld: Günter Grass, Gerhard Schröder, Wilfried Schoeller (voorzitter van de schrijversvakbond PEN), Erich Loest, Sigrid Löffler, Michael Hametner, Josef Hasslinger, Fred Bereinersdorfer van het *Verband deutscher Schriftsteller* en de *Sächsische Akademie der Künste*. Net als de *Süddeutsche Zeitung*, konden noch de *Neue Zürcher Zeitung*, *Die Zeit*, *Stern*, *Berliner Tageszeitung* noch *Die Jüdische Allgemeine* anti-semitische kenmerken vinden. (Vergelijk *Der Spiegel* 24/2002, 205) Tegenstemmen kwamen o.a. van Walter Jens, Hellmuth Karasek, het volledige redacteurscorps van de FAZ en van het weekblad *Der Spiegel*.
48. "Ich (Landolf, HV.) fragte nach den Sätzen, die in der Frankfurter zitiert gewesen waren: Die Zeit des Hinnehmens ist vorbei. Sehen Sie sich vor, Herr Ehrl-König. Ab heute nacht Null Uhr wird zurückgeschlagen. Diese Hitler-Variation hat Silbenfuchs nicht gehört." Walser, Martin: *Tod eines Kritikers*. Frankfurt am Main 2002, 47f.
49. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 juni 2002, 49
50. "In dem FAZ-Artikel heisst es mit Hinweis auf meine Wortschöpfungen 'Herabsetzungslust' und 'Verneinungskraft': 'Das Repertoire antisemitischer Klischees ist leider unübersehbar. Gegen diesen Satz möchte ich gerichtlich vorgehen. Das kann doch nicht wahr sein! Mit den Worten 'Herabsetzungslust' und 'Verneinungskraft' sind negierende Haltungen beschrieben, Frank Schirmmacher sagt diesen eher negativen Haltungen eine Nähe zu jüdischen Eigenschaften nach. Ist das nicht entsetzlich? Im Nazi-Jargon wurden Juden als 'zersetzend' gebrandmarkt, meine Wörter 'Herabsetzungslust' und 'Verneinungskraft' sind schöne Wörter, bezeichnen wunderbare Haltungen, ohne die keiner von uns durchkäme. Und das soll antisemitisches Klischee sein? Ist da nicht Herr Schirmmacher ganz nah beim Nazi-Jargon?" In: *Der Spiegel*, 23/2002, 190.

De herontdekking van de ziel

Luc Dejans

De Dijn, Herman. 2002. *De herontdekking van de ziel. Voor een volwaardige kwaliteitszorg*. Kapellen, Pelckmans – Kampen, Klement. ISBN 90 289 3198 8. 67 p., 8,95 EUR

Met een boutade zou men kunnen opmerken dat kwaliteit een werkwoord is. Inderdaad: wij worden van vele zijden aangespoord te werken aan kwaliteit. Bedrijven en organisaties proberen dat streven te verzilveren door ISO- en K2-certificaten, waarmee ze pronken als met medailles. Dicteert de kwaliteitszorg stilaan ons hele leven? En is dat dan geen goede zaak?

Wanneer het gaat om technische prestaties of technologische processen is de eis van kwaliteit niet alleen gerechtvaardigd, maar is ze een manier om onze technologische verworvenheden op een beheersbare manier ten dienste te stellen van de maatschappij. Zo kan je de professionele handeling van een (para)medicus heel goed toetsen aan kwaliteitseisen. In zijn boekje *De herontdekking van de ziel - Voor een volwaardige kwaliteitszorg* heeft de Leuvense hoogleraar Herman De Dijn het in dat verband over "kwaliteitszorg type I". Maar zo'n medische, technische handeling maakt deel uit van de medische behandeling en daar komt meer bij kijken dan techniek. De patiënt heeft recht op zorg en respect. Dat geldt des te meer voor de onmondige, kwetsbare patiënten (kinderen, dementerenden, zwakzinnigen enz.). De Dijn is beducht voor een "kwaliteitszorg type II" die ook de intermenselijke relaties wil regelen, of liever: die ernaar streeft dat elkeen er zich goed in voelt. Echt menselijk contact, dat tot de kern van onze ziel doordringt, leidt wel eens tot conflicten en onbegrip, echter nooit zonder respect. Maar wanneer het slechts onze bekommernis is om mekaar niet te kwetsen en om de andere zich goed te laten voelen, zijn we niet werkelijk geïnteresseerd in de geest en de gevoelens van de andere. Dan respecteren we hem niet. Dan glijden we af naar psychologisme en sentimentalisme, of dient de relatie een ander doel. Overdrijft De Dijn? Onlangs kwam er nog een bureau in het nieuws met zijn plannen om aan bedrijven kwaliteitslabels en sterren uit te delen die het welzijn van het personeel quoteren (*De Standaard*, 7 mei 2003). Waarom? Niet omdat men echt om de werknemers bekommerd is, maar "een hogere werkkwaliteit vertaalt zich

in beter gemotiveerd personeel dat productiever is en dus rendement oplevert”, aldus de bedrijfsethicus (!) en medeoprichter van het bureau. Nu begrijpen we meteen ook waarom De Dijn zich afzet tegen een integrale kwaliteitszorg die alle aspecten van het leven wil bewaken. De gratuititeit en het respect in een authentieke relatie dreigen er te worden verstikt en dat leidt tot een “cultuur van het onbehagen”. Dat onbehagen kunnen we echter bestrijden door terug te keren naar oprecht respect, oprechte interesse, oprechte relaties. Niet door hem vriendelijk en onverschillig niet te kwetsen, maar door hem te respecteren geven we de mens eigenwaarde en wordt hij belangrijk. De Dijn pleit daarom voor de herontdekking van de ziel. In de ontmoeting met de ander, met het onverwachte, met de werkelijkheid “buiten ons” ligt de kans op geluk. Niet in de voorspelbare oppervlakkigheid van het “goed gevoel”.

De gedachtegang van De Dijn is zeer de moeite waard en laat geen lezer onverschillig. Ze verdiende echter een betere “verpakking”. Slordigheden (tot op de achterflap!) geven me de indruk dat de redactie van het boekje haastwerk is geweest. Ook worden enkele begrippen nogal dubbelzinnig gehanteerd. Zo gebruikt de auteur “psychologisme” en “sentimentalisme” eerst als synoniemen, maar behandelt hij ze enkele alinea’s verder als aparte fenomenen. Ook “opleiding” en “opvoeding” haspelt hij door elkaar. De taal is veeleer stroef, maakt overdreven gebruik van infinitieven (“Het niet kunnen innemen van zo’n standpunt, het niet hebben van zo’n besef”, “een soort tussen haakjes zetten van”...) en is weinig gevarieerd (“bepaalde psychologische klachten, bepaalde middelen of methoden, bepaalde vormen van depressie, bepaalde vormen van pijn”: dit alles in één zin!). Misschien was de redacteur van de uitgeverij met vakantie?

Soms stukt de analyse op de drempel van een boeiend inzicht. De Dijn heeft best wel interessante ideeën over de instrumentele gerichtheid en het samenvallen van werkelijkheid en illusie bij de moderne kunst, over esoterische praktijken, over de persoon en zijn lichaam en naam, over de spirituele wijding, over de kracht van traditionele symbolen en zo verder. Maar na de aanzet van een gedachte blijft de lezer wat op zijn honger zitten. Over deze zaken heeft de auteur ongetwijfeld elders al geschreven, en binnen het bestek van een essay van 55 bladzijden tekst kan je natuurlijk niet alles diepgravend analyseren. Maar het boekje bevat voor het overige veel herhalingen en redundante informatie, en als men die schrapt, is er meteen wel ruimte voor meer inhoudelijke diepgang. Met

name het laatste hoofdstuk, met dezelfde titel als het boek, had wat meer argumentatie kunnen verdragen.

In *De herontdekking van de ziel* heeft De Dijn waardevolle dingen te vertellen, maar moet de lezer ook wel wat door de vingers zien.

Over de auteurs

- **Mr Drs Frank Judo** is hoofdredacteur van *Vivat Academia*.
- **Dr Hans J. Verboven** studeerde germaanse filologie aan de KU Leuven en promoveerde vervolgens te Heidelberg over het werk van Ernst Jünger. Hij is docent talen en voorzitter van Vlaams Ernst-Jüngerengenootschap.
- **Mr Michael Vandamme** studeerde rechten aan de KU Brussel en de KU Leuven. Hij is advocaat aan de Brusselse balie en bereidt een proefschrift voor over de recente ontwikkelingen van de NAVO.
- **Lic. Ghislain Duchateau** is licentiaat germaanse filologie. Hij was actief als docent in het hoger onderwijs en is secretaris van VVA-Limburg.
- **Lic. Johan F. van den Driessche** studeerde handels- en financiële wetenschappen en is managing partner van KPMG belastingconsulenten. Tevens doceert hij aan de VLEKHO en is hij voorzitter van het VEV Comité Brussel.
- **Lic. Jari Demeulemeester** studeerde geschiedenis te Gent en is artistiek adviseur van het Brusselse 11-julicomit . Gedurende vele jaren was hij directeur van de Ancienne Belgique.

Afdelingen

<http://vva.wvb.org/vva-afdelingen.html>

VVA-Antwerpen	swinnen20@hotmail.com vic.mortelmans@vlaanderen.org (jongeren)
VVA-Brugge	gwijde.steel@pandora.be
VVA-Brussel	wa@drvermeulen.com
VVA-Ieper	andre.bouckaert@online.be
VVA-Campinia	peeters.jaak@pandora.be
VVA-Klein-Brabant	raoul.lamens@skynet.be (secretaris)
VVA-Kortrijk	paul.thurman@kulak.ac.be paul_de_meester@hotmail.com (secretaris)
VVA-Kortrijk-Jongeren	ponseele.c@daikin.be wa_jongeren@hotmail.com (secretariaat)
VVA-Leuven	petervanwindemens@vlm.be
VVA-Limburg	walimburg@pandora.be ghislain.duchateau@pandora.be (secretaris)
VVA-Oostende	wim.vereycken@pandora.be
VVA-Oost-Vlaanderen	walterdegryze@hotmail.com
VVA-Taxandria	verdume.bvba@pi.be

Activiteitenkalender

WA-Brussel

Zaterdag 21 en zondag 22 juni 2003

Reis naar de Champagnestreek

Zaterdag 20 september 2003

Bezoek aan Lessen en Belloeil

WA-Antwerpen

VVA-Antwerpen biedt een aanvullend programma voor jong-academici aan:

Zaterdag 28 juni 2003

Bezoek aan kasteel van Bornem van de familie van Marnix van Sint-Aldegonde

WA-Limburg

Zondag 22 juni 2003

Landschapswandeling Kiewit met VVA-secretaris Ghislain Duchateau

Woensdag 10 t.e.m. vrijdag 19 september 2003

10-daagse rondreis Normandië – Bretagne

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen voorzitter:

Prof. Dr. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene ondervoorzitters:

Lic. Milka Tombal, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Algemeen secretaris:

Ph. D. Rita Wardenier, Waversesteeweg 288, 1040 Brussel

Algemeen penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaarddijk 17, 2830 Willebroek

Hoofdredacteur:

Mr. Frank Judo, Luchtvaartlaan 50 bus 5, 1150 Sint-Pieters-Woluwe

Bestuursleden:

Lic. Alain Mouton, Voorstraat 36 A, 8500 Kortrijk

Lic. Stijn Debruyne, H. Mausstraat 15 b 7, 1000 Brussel

Prof. Dr. Jozef T. Devreese, d'Oultremontlei 24, 2930, Brasschaat

Lic. Chris D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen

Lic. Luc Decreus, Minister Tacklaan 21, 8500 Kortrijk

Ir. Wim Vereyken, Pater Pirelaan 9, 8400 Oostende

Lic. Marnix Cherretté, Vaartstraat 4 bus 5, 9300 Aalst

Elk auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage. VVA-standpunten worden expliciet als dusdanig aangekondigd.